

RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO
RAHVALOENDUS EESTIS

**1922 a. üldrahvalugemise andmete
läbitöötamise plaan ja tabelite sisu =
Depouillement des Données du recensement
de 1922 et le contenu des tableaux des
résultats définitifs**

Tallinn : Riigi Statistika Keskbüroo
1923

Tartu Ülikooli Raamatukogu: B-3295

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- ⇒ Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- ⇒ Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- ⇒ Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- ⇒ Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitötlusprogrammidesse.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- ⇒ Tingimused inglise keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/en/agb.html>
- ⇒ Tingimused saksa keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/et/agb.html>

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.

Lisainfo aadressil: <http://books2ebooks.eu>

B-129

Duplum

EESTI RIIKLINE STATISTIKA

1922 a.

ÜLDRAHVALUGEMISE
ANDMETE LÄBITÖÖTAMISE PLAAN

JA

TABELITE SISU

*DEPOUILLEMENT DES DONNÉES
DU RECENSEMENT DE 1922
ET LE CONTENU DES TABLEAUX DES RÉSULTATS DÉFINITIFS*

TALLINN 1923
RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO

BUREAU CENTRAL DE STATISTIQUE DE L'ESTONIE

129

B-129H

EESTI RIIKLINE STATISTIKA

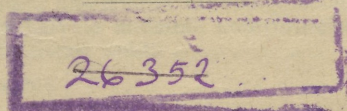
1922 a.

ÜLDRAHVALUGEMISE
ANDMETE LÄBITÖÖTAMISE PLAAN

JA

TABELITE SISU

*DEPOUILLEMENT DES DONNÉES
DU RECENSEMENT DE 1922
ET LE CONTENU DES TABLEAUX DES RÉSULTATS DÉFINITIFS*

TALLINN 1923
RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO

BUREAU CENTRAL DE STATISTIQUE DE L'ESTONIE

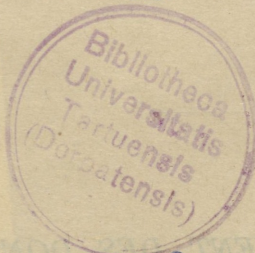
EESTI KIRJLISE STATISTIKA

1922 a.

ÜLDRAHVIVALUGEMISE
ANDMETE JÄRITÖTAMISE PLAAK

TABELLISISU

2

167 113
B-129

SISUKORD — TABLE DES MATIÈRES

	Lhk. Page
Sissejuhatus — <i>Introduction</i>	5
Kaastööliste nimestik — <i>Liste des participants aux travaux</i>	6

I.

Rahvalugemise materjaalide läbitöötamise kord *Opérations de dépouillement des données du recensement*

1. Rahvalugemise materjaalide läbitöötamise operatsioonide nimestik	7
2. Rahvalugemise materjaalide kontrollimine:	
a) Materjaalide saamine kohtadelt	8
b) Materj. kontroll instr. raioonide ja reg. jaosk. järele	8
c) Majaümbrikute arvuline kontroll	8
d) Materjaalide koondamine administratiiv-üksuste järele	8
e) Isiklikkude kaartide arvuline kontroll	8
f) Ajutiselt kohal- ja äraolnud isikute kontroll.	8
3. Töö arvestamismasinal:	
a) Arvestamismasina kirjeldus	9
b) Arvestamismasinal töötamise tehnika	10
c) Arvestamismasina klaviatuurid.	11
d) Klaviatuuride sisu	11
e) Arvestamismasinalt saadud tabelite lahtilõikamine ja kleepimine	15
f) Arvestamismasinal töötamise paremused	15

II.

Seletused ja märkused üksikute demograafiliste tabelite kohta *Vérification des renseignements et le contenu des tableaux*

Tab. 1. Majad, korterid ja elanikud:	
a) Tabeli sisu	16
b) Andmete alus	17
c) Tabelis ettetulevate mõistete käsitlemine rahvalugemisel	17
d) Tabelis ettetulevate andmete kontrollimine ja klassifitseerimine	18
Tab. 2. Vanus ja sugu:	
a) Läbitöötamise viis	19
b) Tabelis ettetulevate mõistete käsitlemine rahvalugemisel	19
c) Vanuse kohta käivate andmete kontrollimine	19
d) Vanuse kohta käivate andmete klassifitseerimine.	19
e) 5 ja 10 a. vanusrühmade kujundamisest	20
Tab. 3. Riikkondlus:	
a) Tabeli sisu	20
b) Läbitöötamise viis	20
c) Riikkondluse mõistete käsitlemine rahvalugemisel	20
d) Riikkondluse kohta käivate andmete kontrollimine	20
e) Märkused klassifikatsiooni kohta	21
Tab. 4. Perekonnaseis, vanus, sugu:	
a) Tabeli sisu	21
b) Andmete läbitöötamise viis	21
c) Perekonnaseisu mõistete käsitlemine rahvalugemisel	21
d) Perekonnaseisu andmete kontrollimine.	21
e) Perekonnaseisuga ühendatud küsimuste läbitöötamine.	22
Tab. 5. Rahvus:	
a) Tabeli sisu	22
b) Andmete läbitöötamise viis	22
c) Rahvuse mõiste käsitlemine rahvalugemisel	22
d) Rahvuse kohta käivate andmete kontrollimine.	23

Tab. 6 ja 7. Kirjaoskus ja haridus:

a) Tabelite sisu	23
b) Kirjaoskuse käsitlemine rahvalugemisel	23
c) Hariduse käsitlemine rahvalugemisel	23
d) Kirjaoskuse andmete kontroll ja märkimine	24
e) Hariduse järele liigitamine	25
f) Õpeasutuste nimestik klassifikatsiooni järele	27
g) Täiendavad liigitused	31
h) Hariduse ja kirjaoskuse järele märkimise tehnika	32
i) Märkused õpeasutuste klassifikatsiooni kohta	33
j) Hariduse liigituse iseloom õpeasutuste klassifikatsiooni alusel	33

Tab. 8. Sünnikoht, vanus, sugu:

a) Tabeli sisu	34
b) Andmete läbitöötamise viis	35
c) Sünnikoha mõiste käsitlemine rahvalugemisel	35
d) Sünnikoha andmete kontrollimine	35
e) Märkused sünnikoha läbitöötamise klassifikatsiooni kohta	35

Tab. 9. Usk, vanus, sugu:

a) Tabeli sisu	35
b) Andmete läbitöötamise viis	35
c) Usu küsimuse käsitlemine rahvalugemisel	35
d) Andmete kontrollimine	36

Tab. 10. Vigased ja vaimuhaiged:

a) Tabeli sisu	36
b) Andmete läbitöötamise viis	36
c) Mõistete käsitlemine rahvalugemisel	36
d) Andmete klassifitseerimine	37

III.

Seletused ja märkused tab. 12, 13 ja 14 kohta
(majade ja korterite kohta käivad andmed)*Vérification des renseignements concernant la question de logement*
(*tabl. 12, 13 et 14*)

1. Programmi ulatus	37
2. Majade ja korterite mõistete käsitlemine rahvalugemisel	38
3. Materjalide kontrollimine läbitöötamiseks:	
a) arvuline kontroll	40
b) sisuline kontroll:	
1) Küsimused majaümbrikul	41
2) Küsimused korterilehel	41
4. Materjalide märkimine ja täiendamine	43
5. Tabelite kokkuseadmine:	
a) Tabelite vormid ja sisu	44
b) Läbitöötamis-tehnika	44
c) Märkused tabelites tarvitatud klassifitseerimise kohta	44

IV.

Rahvalugemise andmete avaldamine
Publication des données du recensement

1. Kavatsatud rahvalugemise andmete väljaanded	45
2. Avaldatud ja avaldamata jäänud tabelid	45
3. Tabelite mahutamise põhimõtted	47
4. Andmete võrdlused eelmiste rahvalugemiste andmetega	48

Joonised — Illustrations

a) Arvestamismasina kujutus	9
b) Arvestamismasina klaviatuuri kujutus	10
c) Arvestamismasinalt saadud tabeli osa kujutus	15

Tallinn, oktoober 1923.

Käesoleva väljaande eesmärgiks on tutvustada üldrahvalugemise andmete läbitöötamisega.

Selleks on väljaandes eestkätt kirjeldatud läbitöötamise üldkäik ja iseäraldused. Materjaali ulatuse selgituseks on käsitatud mõisteid, mis rahvalugemisel registreerijate töö ühtlustamiseks vaja oli kindlaks määrata. Loomulikult kujuneb sellele järgneva ülesandena kirjeldus selle üle, kuidas ühest või teisest puudusest läbitöötamisel üle saadi. Selgitada tabelite valmistamisel nende alljaotuste ja klassifikatsioonide põhimõtteid on väljaande neljas ülesanne. Nende klassifikatsioonide üksikud mõisted võivad üksteisest sisu poolest tuntavalt erineda selle järele, mis ühe või teise allrühmituse sisuks määrata, ning tabelitest paremini arusaamiseks on vaja teada, mis just töö juures ühele või teisele poole arvatud. On mõned tabelid, nü näit. hariduse ja kirjaoskuse järele, mille juures ilma vastava seletuseta arusaamine iseäranis raske.

Üks osa oleks siin veel soovitatav olnud, mis oleks käsitanud meie rahvalugemise organisatsiooni. Kuna esimene üldrahvalugemine meil sai ettevalmistatud ja teostatud kiiremini, kui vaevalt kuskil välisriigis, ning üldiselt hästi, tuli üksikute häduste kõrval siiski ilmsiks ka üksikuid puuduseid. Kuid me oleme veel liig ligidal läbitöötamise muljetele, et saavutatud tagajärjesid täiesti objektiivselt hinnata. Sellepärast peab see edaspidiseks ülesandeks jääma. Võimaluse korral leiab ta teostamist rahvalugemise andmete üleriiklises väljaandes.

Kui meil rahvalugemise korraldamise kohta oli võimalik kasutada välisriikide kogemusi, siis polnud seda võimalust, kahjuks, täiel määral programmi kokkuseadmisel läbitöötamise juures. Tööde kiire käigu juures polnud võimalik nendega täielikult, nii kui soovitatav, arvestada, sest praktiline rahvalugemise korraldamine võttis kõik organiseeriva jõu ära ja läbitöötamise kava kaalumist ja arutamist tuli lükata selle aja peale, kuna juba materjaalid käes olid ja praktiliste töödega alustatud oli. Peale selle peab ütleva, et välisriikides enamjaolt läbitöötamine on rajatud hoopis teistsugustele alustele.

Nende suurema rikkuse juures on võimalik läbitöötamist ette võtta suuremate kuludega, tarvitades kallimaid arvestamisvahendisi — masinaid — suuremat hulka tööjõudu ja rehkendades läbitöötamist pikema aja peale. Meil oli asi teistsugune. Andmeid oli kiiremini vaja, nende saavutamiseks olid täiesti uued põhimõtted ülesseatud — oli soov kõiki andmeid saada võimalikult vähemate administratiiv-üksuste järele, mis omakord tehnilist läbitöötamist suuresti raskendas.

Meil tuli sellepärast täiesti iseseisvalt teed rajada, sest ka neid välisriikide kogemusi, mis omatud selle mehaanilise tööjõu juures, mida meie tarvitusele suutisime võtta, polnud võimalik tarvitada, sest seal oli tööviis rehkendatud suuremate administratiiv-üksuste peale, mis meie oludes vähe oleks pakkunud. Sellegi peale vaatamata, valmis läbitöötamise plaan võrdlemisi ruttu. Tema läbiarutamisest võtsid osa kõik keskasutused ja omavalitsused ja palju üksikuid eraisikuid. Võib ütelda, et selles suhtes koostöötamine oli täielik ja ühemeelne. Ühelt poolt oli see muidugi igapidi kasulik, andes Keskbüroole suuremat poolehoidu ja kandes töösse suuremat hoogu, teiselt poolt jälle raskendas see läbitöötamist ennast, seades üles suuremaid nõudmisi ja soovisid.

Nüüd, kuna suurem osa läbitöötamisest juba lõppemas, ja juba üksikud üleriiklised kontuurid silma paistavad, võib siiski konstateerida, et vaatamata üksikute puuduste peale, mis ette tulnud, pearesuldaat on saavutatud. Andmed on läbitöötatud ruttu, palju laialisemalt, kui enamjaos välisriikides, ja tohib loota, et osa, kus me üldrahvalugemise puuduseid vaatluse alla kavatseme võtta, mitte väga suureks ei paisu, vaid enam teoreetiliselt tähtsaid üksikasju sisaldab.

Riigi Statistika Keskbüroo juhataja

A. PULLERITS.

I.

Rahvalugemise materjaalide läbitöötamise kord.

Rahvalugemise materjaalide kontrollimist kohtadel polnud võimalik väga põhjalikult toimida, kuna enamjagu kohapealsetest töökorraldajatest oma otsekoheste ametikohuste täitmisele (vallasekretärid) tagasipööramise tõttu pikemat aega kontrollimisele pühendada ei võinud. Seda ettenähes, oli ka aeg materjaali üleandmiseks võrdlemisi lühike määratud, mis omakord võimalust ei annud kontrolli teostada ka selle vähese osale, kes põhjalikumalt kontrollida oleks võinudki.

Kuna peale selle esimesel rahvalugemisel mitmel pool linnades rahvas ise isikliku kaarta täitis, ja sellepärast suuremaid puudusi oodata võis, tuli enne läbitöötamist Keskbüroos laialine materjaali kontroll teostada.

Selle kontrolliga ühendus kahe tähtsama tunnuse — hariduse ja tööala — ettevalmistamine läbitöötamiseks märkimise näol. Nii jagunes läbitöötamine loomulikult kahte suuremasse järku: kontroll ja läbitöötamine — sõna kitsamas mõttes.

Mõlemad järgud jagunesid omakord üksikute toimingute — operatsioonide — peale, mis formaalselt üksteisest sellega erinesid, et igäühiks neist töösse tulevad materjaalid arhiivist eriti välja võeti ja peale seda tagasi anti.

1. Rahvalugemise materjaalide läbitöötamise operatsioonide nimestik.

- Op. 1. Materjaalide kontroll instrukt. raioonide ja registreerimise jaoskondade järele. **Kontroll operatsioonid.**
- Op. 2. Majaümbrikute arvuline kontroll.
- Op. 3. Materjaalide koondamine administratiiv-üksuste järele.
- Op. 4. Isiklikkude kaartide arvuline kontroll.
- Op. 5-a ja b. Ajutiselt kohal- ja äraolnud isikute kontroll.
- Op. 6. Isiklikkudel kaartidel ülesantud hariduse kontrollimine ja märkimine.
- Op. 7. Tööala kontroll; töoharu märkimine ühes ühiskondlise kihi ülestähendamisega.
- Op. 8-a. Majaümbrikute ja isiklikkude kaartide lahutamine. Isiklikkude kaartide jaotamine soo ja vanuse järele ja vanusrühmade järele korraldamine. **Läbitöötamise operatsioonid.**
- Op. 8-b. Tab 4 (perekonnaseisu tab.) kokkuseadmine.
- Op. 9. Arvestamismasinal andmete läbitöötamine (tab. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ja 11 kohaselt).
- Klav. A meh., nais. 0—6 a. van. — 1 a. vanusrühmad — rahvus (ja kontrolliks — perekonnaseis, lug. kirjut. oskus)
- „ B „ „ 7—24 „ „ — 1 a. vanusrühmad — perekonnaseis, rahvus, haridus ja kirjaoskus.
- „ B „ „ 25 „ lõpuni — 5 a. vanusrühm. — perekonnaseis, rahvus, haridus ja kirjaoskus.
- „ C „ „ 0—29 „ van. — 5 a. vanusr. — sünnikoht, riikkonndlus, usk.
- „ C „ „ 30 „ lõpuni — 10 a. vanusr. — „ „
- „ D „ „ 0—4 „ van. — 1 a. vanusr. sünnikuude järele. „ „
- O s a l i s e l t:**
- „ E naised 16—29 a. van. — 5 a. vanusr. abielus oldud aja ja sünnit. laste arvu järele.
- „ E „ „ 30 „ lõpuni — 10 a. vanusr. abielus oldud aja ja sünnit. laste arvu järele.
- „ F meh., nais. 0—29 „ van. — 5 a. vanusr. vigased ja vaimuhaiged.
- „ F „ „ 30 „ lõpuni — 10 a. „ „ „
- Op. 10. Masinoperatsiooni tabelite lahtilõikamine ja kleepimine. Sisuline kontroll.
- Op. 11. Tabelite kokkuvõtete tegemine ja trükiks valmistamine.

Majaümbrikute ja korterilehtede läbitöötamine.

Op. 12. Majaümbrikute ja korterilehtede sisuline kontroll.

Op. 13. Majade ja korterite kohta tabelite (tab. 12, 13 ja 14) kokkuseadmine.

Op. 14. Tööharu ja ühiskondlise kihi üle andmete läbitöötamine ja tabelite kokkuseadmine.

Töö käigu ja tagajärgede selgemaks iseloomustamiseks vaatleme esiteks kontroll-operatsioonide üldist käiku, siis tutvuneme arvestamismasinal töötamisega ja selle järele asume tabelite üksikasjalisemale vaatlemisele, selgitades tabelites ettevõetud liigitusi ja puuduseid, mida tuli kõrvaldada.

2. Rahvalugemise materjaalide kontrollimise käik.

a) Materjaalide saamine koh-tadelt.

Rahvalugemise ringkondade juhatajad pidid rahvalugemise materjaalid 15. jaanuariks ära saatma. Üldiselt sündis materjaalide ärasaatmine korralikult. Ajnult mõnes maakonnas, kus materjaalide kontrolli ei suudetud selleks ajaks lõpetada, tuli aega pikendada. Ringkondade juhatajate poolt saadeti rahvalugemise materjaalid välja:

12. jaanuaril — Viljandi ja Kuressaare linn.

13. „ — Viru maakond.

14. „ — Rakvere linn, Lääne ja Pärnu maakond.

15. „ — Pärnu, Võru, Haapsalu, Narva linn, Hariu-, Saare-, Viljandi maakond.

16. „ — Valga ja Võru maakond.

17. „ — Tartu maakond.

24. „ — Valga linn.

25. „ — Järva maakond.

27. „ — Tartu linn ja Petseri maakond.

Tallinna linnalt võeti materjaalid üle 29. jaan., kuid neid oleks enim võinud saada.

Materjaalide kontrollimise käik oli järgmine:

b) Materj. kontr. instr. raioo-nide ja reg. jaosk. järele.

Op. 1. Esialgul kontrolliti materjaalid läbi raioonide ja jaoskondade viisi sissetuleku järjekorras, selgitades, kas kõik rahvalugemise üksuste materjaalid on kätte saadud. Materjaalid, peale üksikute põhjendatud juhtumiste, olid täielikult ja korras tagasi saadud. Lääne maakonnas jäid Hiiumaa saare materjaalid saatmiseks hiljemaks postühenduse puudusel. Samuti ühenduse puudusel tuli Ruhnu saarel rahvalugemist toimetada 1923 aasta kevadel, kuna esialgu rahva üldarvu kohta administratiivsel teel teateid nõutati.

c) Majaümbriku-te arvuline kontroll.

Op. 2. Majaümbrikud kontrolliti raiooni üldise majade arvuga; kontrollmaterjaaliks olid siin elamute üleskirjutamisel saadud majade arvud ja rahvalugemise registreerijate poolt täidetud kontroll-lehed. Enamjaolt oli rahvalugemisel registreeritud majade arv suurem, kui elamute nimestikkudes. Vastupidine nähtus — kui rahvalugemisel vähem oli registreeritud, kui elamute nimestikkudes — tuli ilmsiks ainult üksikute juhtumistel ja olenes sellest, et elamute nimestikkudes olid sissekantud mõned ehituselolevad ehk muuks otstarbeks kasutatavad elumajad, mis rahvalugemisel ei registreeritud. Suurem osa leitud puuduseid oli võimalik käesolevate materjaalide abil parandada, kuna osa kohta järelepärimisi tuli teha, millest suurem osa linnadesse.

d) Materj. koon-damine adm.-üksuste järele.

Op. 3. Rahvalugemise raioonid ei vastanud mitte igalpool administratiiv üksustele. Läbitöötamiseks tuli materjaalid administratiiv piiride järele ümber paigutada. Selle juures said ka suuremate alevikkude materjaalid valla omadest lahutatud, et läbitöötamisel nende kohta käivaid andmeid eriti arvestada.

e) Isikl. kaartide arvul. kontroll.

Op. 4. Isiklikkude kaartide arvulist kontrolli tuli majaümbrikutel olevate nimestikkude järele teha. Vähemaid puudusi sai suurem osa käesolevate materjaalide põhjal parandada. Juhtumisi, kus isiklikud kaardid puudusid, oli: maakondades 288, ja linnades 234. Puuduvate kohta said järelepärimised tehtud ja registreerimata jäänud isikud uuesti registreeritud.

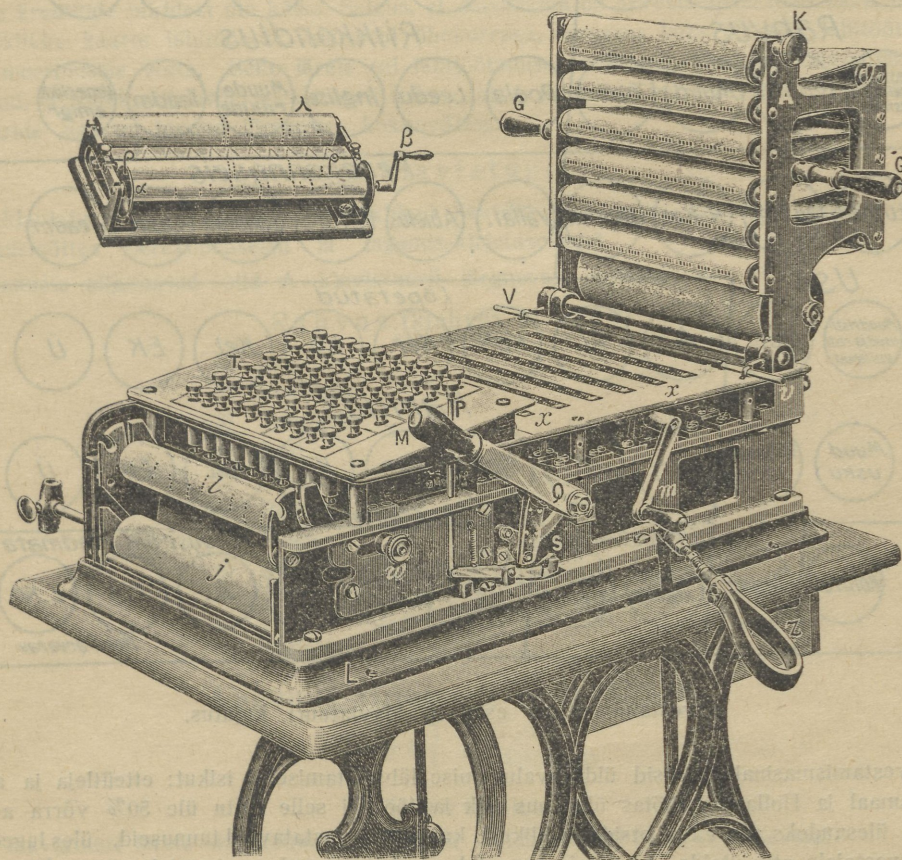
f) Ajutiselt kohal-ja äraolnud isikute kontroll.

Op. 5. „Ajutiselt kohalviibinute“ ja alalistest elanikkudest „ajutiselt äraolnute“ kohta sai laiaulatusline kontroll läbi viidud. Selleks tuli iga „ajutise“ kohta vastav kontroll-kaart täita, mis pärast vastamisi „ajutiselt äraolejad“ „ajutiselt kohalviibijatega“ võrdlemisele tulid. Kontrollimisel selgus, et „ajutiselt äraolnuid“ ja „ajutiselt kohalviibinuid“ pea võrdne arv

registreeritud oli (selle üle v. tab. 1 kohta käivas seletuses). „Ajutiselt äraolnuid“ sai ka raudteedel ja laevadel registreeritutelega võrreldud. Kontrollimisel tulid ilmsiks juhtumised, kus isik kaks korda registreeritud oli. Neil juhtumistel kõrvaldati teine isiklik kaart, nimelt see, mis isiku kohta ta alalises asukohas ilma temata oli täidetud. Üksikute tunnuste sisulise kontrolli kohta on iseloomustavamad jooned üksikute tabelite järjekorras toodud.

3. Arvestamismasin.

Rahvalugemise materjalide läbitöötamisel omas iseäranis suure tähtsuse töö arvestamismasinatel. Peale kontrollimist, majaümbrikkudest ja korterilehtedest lahtumist ning soo ja vanuse järele jaotamist läksid isiklikud kaardid arvestamismasina peale, kus kõik tabelite kokkuseadmise tööd teostati. Arvestamismasin (classi-compteur), mis üldrahvalugemise läbitöötamisel tarvitati, on Prantsuse statistika keskasutuse endise juhataja L. March'i poolt konstrueeritud. Peale Prantsuse statistika keskasutuse on ta veel tarvitusel Hollandis, Itaalias, Brasiilias ja mitmes teises riigis. Meie rahvalugemise läbitöötamisel olid tarvitusel kaks arvestamismasinat, tellitud Pariisist neid valmistava firma käest. Ainult nende abil oli võimalik rahvalugemise andmeid nii ruttu ja nii laialisel ulatusel läbitöötada. Toome sellepärast masina enese ja tema töö kirjelduse.

Arvestamismasin (v. pilt) seisab koos kolmest tähtsamast osast: klaviatuur, nummeraatorid ja trükipress.

Klaviatuuri moodustavad 60 (10×6) arvestamis-nuppu (pildil T), mis parallelogrammi kujuliselt ridastikku mahutatud.

Numeraatorid (x) asuvad tagapool klaviatuuri, nii et iga nupule vastab numeraator. Iga üksik numeraator seisab koos neljast rattakesest, mille peal numbrid 0—9, nii et iga numeraator võib arvestada arvusid kuni 9999.

a) Arvestamismasina kirjeldus.

Klaviatuuri nuppudele vajutamisel toetuvad nuppude varte otsad kangide peale, millest igaüks vastava numeraatoriga ühenduses ja mis nupu vajutamisel oma teises otsas olevate hammastega numeraatori ratta taha kinni jäävad. Masina paremal pool asuva käepideme (M—Q) peale vajutades veeretavad kangihambad numeraatori hammasrattast edasi ühe numbri võrra. Peale selle tõusevad nupud automaatselt endisse seisukorda.

Kolmas osa, trükipress, kujutab enesest vaskraami sisse mahutatud kahte rida võllisid, millede peal eriline trüki paber jookseb. Esimeses reas olevad võllid on trükkimiseks, kuna tagumised paberi kaugel hoiavad, mille tõttu võllide vahel jooksva paberi vahe 47 trükirida suur on. Iga esimese rea võll vastab numeraatorite reale. Kui numeraatorite peale värviriie tõmmata ja siis trükipress pulkade G ja pedaali sangade Z abil peale vajutada, jäävad võllide kohale paberi peale need arvud, mis parajasti numeraatorite ratastel olemas. Trükipressi üles tõstes ja paberit nupu K abil ühe hamba võrra edasi lükates, võib järgmise rea arvusid trükkida kuni 47 reani iga võlli koha vahel oleval paberil.

Arvestamismasina esialgse klaviatuuri kujutus.

b) Arvestamismasinal töötam. tehnika.

Arvestamismasinal töötasid üldrahvalugemise läbitöötamisel 2 isikut: etteütteleja ja arvestaja. (Prantsusmaal ja Hollandis töötas üksainus isik ja töö oli selle tõttu üle 50% võrra aeglasem.) Etteütteleja ülesandeks on välja otsida isiklikust kaardist arvestatavaid tunnuseid, üles lugeda ja neid selgelt arvestajale ette ütelda. Arvestaja arvestab need tunnused vastavatele nuppudele liües, ja iga rühma kohta käivaid arvusid trükkides.

Isikliku kaardi läbitöötamist alates algab etteütteleja teatud järjekorras tunnuste etteütlemist, kuni kõik nad läbi on, öeldes peale viimase tunnuse etteütlemist sõna „kontroll“, millega ta tähendab, et kõik tunnused ette öeldud, ühtlasi ka arvestajale meeleuletades tarvidust kontrollnupule liüa.

Peale ühelt isiklikult kaardilt andmete ettelugemist, võetakse teine isiklik kaart jne., kuni kõik teatud vanusrühma kaardid läbi on. Selle järele võrreldakse selle rühma isiklike kaardide arvu kontrollnupul oleva arvuga; lahkumineku puhul kontrollitakse kaardid üle.

Arvestaja ülesandeks on etteöeldud andmed masinal vastavate nuppude abil arvestada. Arvestamine sünnib 2 käega järgmiselt: vastavaile nuppudele löömisega arvestab arvestaja etteloetud tunnused, kuid numeraatoritele saavad nad edasi antud alles masina paremal pool asuvale käsi- pidemele vajutamise — seda tuleb teha iga isikliku kaardi jaoks. Kui kõik teatud vanusrühma kaardid arvestatud, trükib arvestaja need andmed paberile.

Tõmmates tintriide üle numeraatorite, laseb arvestaja trükipressi, millel ka paber asub, numeraatorite peale ja vajutab ta pedaali abil vastu numeraatoreid. Peale selle pannakse trükipress oma esialgsesse seisandisse, lastakse tintriie kokkukeerduda, numeraatorid keeratakse nulli peale ja jätkatakse tööd.

Läbitöötamise operatsioonide proovisid arvestamismasinal alustati klaviatuuriga, millel kõik nupud tunnuste allaotuste järele ärajaotatud ja millel pea kõik tunnused olid mahutatud, mille järele rahvalugemise andmeid oli kavatsatud läbitöötada. Selle klaviatuuri järele oleks läbitöötamine läinud kõigi administratiiv üksuste järele, mille juures igas administratiiv üksuses iga tunnus iga üksiku vanusaasta järele arvestati. Vastavad tabelid pidid summeerimisele tulema nende vanusrühmade järele, mille järele neid trükkida mõeldi. Selle esialgse klaviatuuri kujutus on toodud pildil lhk. 10. Peagi osutus, et arvestatud masinal läbitöötamine küllalt kiiresti edeneb, kuid nende tabelite summeerimine vanusrühmade järele (iga üksiku vanusaasta järele andmeid avaldada ei kavatsatud, vaid nad oleks Keskbüroole materjaalina jäänud) niipalju tööd nõuaks, et see vastavate krediitide piiridest üle käiks. Selgus, et kasulik on arvestamismasinal kaks, isegi kolm korda isiklikke kaarte läbitöötada, kui neid ühekorraga, sarnases laias ulatuses läbitöötades, käisitsi summeerimisele võtta. Selle järele sai läbitöötamise programm üksikute klaviatuuride peale ärajaotatud, ja isiklikud kaardid käisid osalt kaks, osalt kolm korda masinaoperatsioonist läbi. Nende klaviatuuride sisu on toodud järgnevas kokkuvõttes.

A klaviatuur.

A klaviatuuri järele töötati läbi isiklikud kaardid 0—6 aasta vanuseni rahvuse järele, ja kontrollimismõttes perekonnaseisu ja lugemis-kirjutusoskust.

Tunnuste allaotused olid A klaviatuuril järgnevalt jaotatud:

Rahvus (klahvid 41—48*).

- 1) Eestlane
- 2) Venelane
- 3) Sakslane
- 4) Juut
- 5) Eestlased, kelle harilik keel mitte Eesti keel
- 6) Rootslane
- 7) Muud
- 8) Rahvus teadmata

Perekonnaseis (49).

- 1) Vallaline

Lugemis-kirjutamisoskus (52—53).

- Ei oska { 1) Lugada
2) Kirjutada

B klaviatuur.

B klaviatuuri järele on läbitöötatud 7 aasta vanusest kuni 70 a. ja vanemad.

Arvestatavad tunnused: **rahvus, perekonnaseis, haridus ja lugemis-kirjutamisoskus.**

Rahvus (21—24, 31—32 ja 41—42).

- 1) Eestlane
- 2) Venelane
- 3) Sakslane
- 4) Juut
- 5) Eestlased, kelle harilik keel mitte Eesti keel

*) Klahvid on nummerdatud pahemast ülemisest nurgast alates paremale poole (klav. pildil lhk. 10 vaadates).

c) Arvestamismasina klaviatuurid.

d) Klaviatuuride sisu.

- 6) Rootslane
- 7) Muud
- 8) Teadmata

Perekonnaseis (25—30).

- 1) Vallaline
- 2) Abielus
- 3) Abielus, kuid elavad lahus
- 4) Lahutatud
- 5) Lesk
- 6) Teadmata

Haridus (33—40 ja 43—50).

a) Lõpetatud

- 1) Algharidus
- 2) Üldine } kõrgem algharidus
- 3) Kutseline }
- 4) Kesk erikoolid
- 5) Üldine } keskkooli haridus
- 6) Kutseline }
- 7) Kõrgem eriharidus
- 8) Ülikooli haridus

b) Lõpetamata

- 9) Algharidus
- 10) Üldine } kõrgem algharidus
- 11) Kutseline }
- 12) Kesk erikoolid
- 13) Üldine } keskkooli haridus
- 14) Kutseline }
- 15) Kõrgem eriharidus
- 16) Ülikooli haridus

Lugemis-kirjutamisoskus (52—60)

Kirjaoskamatud:

- 1) Pole koolis käinud
- 2) Ei oska lugeda
- 3) Ei oska kirjutada

Kirjaoskajad:

- 4) Teated kirjaoskuse ja hariduse üle puuduvad
- 5) Pole kooliskäinud
- 6) Kool ülesandmata

Hariduse liik teadmata:

- 7) Üldarv

Sellest:

- 8) Arvatav algharidus
- 9) Arvatav kõrgem, kui algharidus

C Klaviatuur

C klaviatuuri järele said kõik isiklikud kaardid teistkordselt arvestatud sünnikoha, riikkondluse ja usu järele.

Sünnikoht (11—30, 39—40)

Sama maak.	{	1) Sama admin. üksus
		2) Linn ehk alev
		3) Alevik ehk vald
		4) Admin. üksus teadmata
		5) Viru
		6) Järva
		7) Harju
		8) Lääne
		9) Saare
		10) Pärnu
		11) Viljandi
		12) Tartu
		13) Valga
		14) Võru
		15) Petseri
Neist:	{	16) Tallinnas
		17) Linnades, teistes maakondades
		18) N. Venemaal
		19) Lätimaal
		20) Teistes riikides
		21) Sünnikoht teadmata
		22) Väljaspool Euroopat

Riikkondlus (41—46, 51—56)

- 1) Eesti
- 2) Vene
- 3) Saksa
- 4) Rootsi
- 5) Soome
- 6) Läti
- 7) Poola
- 8) Leedu
- 9) Inglise
- 10) Muude riikide
- 11) Teadmata
- 12) Vene riikkondlusest emigrante

Usk (52—60)

- 1) Lutheri
- 2) Ap.-õigeusk
- 3) Rooma-Kat.
- 4) Baptisti
- 5) Muud ristiusud ja ristiusu lahud
- 6) Juudi
- 7) Muud usud
- 8) Väljaspool uske
- 9) Teadmata

D klaviatuur (41—46)

D klaviatuur on 1922—1918 aastal sündinute arvestamiseks sünnikuude järele.

1922 a. (41—46, 51—56)

- 1) Detsember
- 2) November
- 3) Oktoober

- 4) September
- 5) August
- 6) Juuli
- 7) Juuni
- 8) Mai
- 9) Aprill
- 10) Märts
- 11) Veebruar
- 12) Jaanuar

Samuti järgnevatel klahvidel ka 1921 a., 1920, 1919 ja 1918.

E klaviatuur.

E. klaviatuur oli määratud ainult naiste arvestamiseks abielus oldud aja ja sünnitatud laste arvu järele alates 16 eluaastast kuni 70 ja vanemad.

1 laps (1—10)

Abielus oldud aeg.	}	1) alla 1 a.
		2) 1—2 a.
		3) 3—4 a.
		4) 5—9 a.
		5) 10—14 a.
		6) 15—19 a.
		7) 20—29 a.
		8) 30 ja üle a.
		9) Pole abielus olnud
		10) Teadmata

Samuti ka 2, 3, 4, 5 ja enam ja lasteta naiste jaoks.

F klaviatuur.

F klaviatuuri järele on osa maakondade kohta läbitöötatud vigased ja vaimuhaiged. Vigasuste nimetused, mille järele andmed läbitöötatud, on järgmised:

Vigased (41—50, 52—57).

- 1) Pimedad
- 2) Kurdid
- 3) Tummad
- 4) Kurttummad
- 5) Täielik } Parema käe puudumine
- 6) Osaline } Parema käe puudumine
- 7) Täielik } Pahema käe puudumine
- 8) Osaline } Pahema käe puudumine
- 9) Täielik } Ühe käe puudumine
- 10) Osaline } Ühe käe puudumine
- 11) Täielik } Kahe käe puudumine
- 12) Osaline } Kahe käe puudumine
- 13) Täielik } Ühe jala puudumine
- 14) Osaline } Ühe jala puudumine
- 15) Täielik } Kahe jala puudumine
- 16) Osaline } Kahe jala puudumine

Vaimuhaiged (58—60).

- 1) Sünnimisest saadik
- 2) Pärast poole
- 3) Teadmata ajast

Ahead 1877-1878. üünd.

Rahvus, perekonnaseis, haridus ja lugemis-kirjutamisoskus

Viljandi maakond

Lugemis-kirjutamisoskus	Lugemis-kirjutamisoskus										Märge																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
	Lõpetamata					Lõpetatud																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud	Õppinud																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
1. Viljandi.....	267	003	014	002	004	001	002	003	004	005	006	007	008	009	010	011	012	013	014	015	016	017	018	019	020	021	022	023	024	025	026	027	028	029	030	031	032	033	034	035	036	037	038	039	040	041	042	043	044	045	046	047	048	049	050	051	052	053	054	055	056	057	058	059	060	061	062	063	064	065	066	067	068	069	070	071	072	073	074	075	076	077	078	079	080	081	082	083	084	085	086	087	088	089	090	091	092	093	094	095	096	097	098	099	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900	901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000

Arvestamismasinast saadud kokkulebitud tabeli kujutus — B klaviatuur (vähendatud 4,5 korda).

Arvestamismasinalt saabuvatel tabelitel on koos kõikide klaviatuuril märgitud tunnuste kohta käivad osad. Need tabelid, 10 rida laiad ja kuni 280 rida pikad (administr. üksuste arv × 6), seisavad koos 6 osast, millest igauks vastava klaviatuuri rea kohta käib. Tunnused klaviatuuril on soovitatav mahutada, et nad võimalikult terve rea oma alla võtaks, nii et selle tunnuse kohta käivad andmed ühe terve tabel-osa, mis ainult tuleks teiste küljest lahti lõigata, moodustaks, kuid tegelikult on sarnast jaotust võimata kõigi tunnuste kohta läbi viia, mispärast osa tunnuseid tuleb kõrvuti ühele klaviatuurireale mahutada. Need osad tulevad kõrvalt väljalõigata ja siis juba tabelitesse kokku kleepida.

Et osade lahtilõikamist ja peale selle kleepimist lihtsustada ja võimalikke segadusi ära hoida, siis märgiti kõik lahti lõigatavad osad tähestikuga ära, mille järele nad siis pärast ümberpaigutust vastavasse tabelisse kleebiti. Tehniliselt oli töö nii jaotatud, et ühed ametnikud nummerdasid ja lõikasid tabeleid tarvilikkudeks ribadeks, kuna teised märkide järele neid tabelpeade järele tabeliteks kleepisid.

Ühe kokkuleebitud tabeli pealmist osa kujutab joonis siin kõrval.

Oma võrdlemisi lihtsa ehituse ja töötamise lihtsuse juures, millena läbitöötamine arvestamismasinale esineb, andis töö temal määratu kokkuvõtte.

Läinud aastasaja seitsmekümnendates aastates oli rahvalugemisel isiklikkude kaartide tarvitamine veel teatud ideaaliks, mille poole püüti. 1872 aasta kongressil Peeterburis võidi veel konstatereida, et seni on ette tulnud kaks juhtumist, kunas rahvalugemisel isiklike kaarte on tarvitatud: üks — 1870 aastal Preisi rahvalugemisel ja teine I. Tallinna rahvalugemisel 1871 a. Isiklikkude kaartide paremust nähti selles, et kaardid ühtlasi ka arvestuskaartidena läbitöötamises jäid. Selle süsteemi järele teostati veel 1910 a. Saksa rahvalugemine mõnes osariigis ja 1920 aasta Vene suure rahvalugemise läbitöötamist kohtade peal oldi sunnitud teostama sarnaselt. Selle läbitöötamise põhimõtte seis selles, et iga tabeli kokkuseadmisel isiklike kaarte rühmitati nende rühmade järele, mis tabeli kokkuvõtteks vaja oli.

Selle süsteemi kaartide rühmitamise järele oleks läbitöötamist umbes järgmiselt pidanud tegema: soovides läbitöötada andmeid üksikute administratiiv üksuste, näituseks, valdade järele, oleks pidanud isiklikud kaardid jaotama soo järele (üks jaotus); peale selle vanuse järele (teine jaotus). Edasi oleks pidanud läbitöötamist umbes järgmiselt teostama.

e) Arvestamismasinalt saadud tabelite lahtilõikamine ja kleepimine.

f) Arvestamismasinale töötamise paremus.

Märkides üles iga üksiku vanusrühma kaartide arvu ja jaotades iga vanusrühma järgmise tunnuse — oletame rahvuse — järele, kõigi rahvuse alljaotustega, tuleks iga kaarti sellest rühmast jälle üle lugeda, üles märkida. Sedamoodi saabuks tabel rahvuse järele. Siis tuleks jälle kõik kaardid kokku panna vanusrühmadesse ja uuesti ära jaotada mingi teise jaotuse — oletame perekonnaseisu — järele, jaotades perekonnaseisu rühmadesse. Kõiki rühmasid uuesti üle lugedes ja üles märkides, saaksime jälle vastava tabeli perekonnaseisu järele. Siis, uuesti kokku pan- nes vanusrühmadesse, jaotada mingi teise järgneva tabeli jaoks jne.

Võib endale juba ette kujutada seda tööd, mida sünnitab iga rühmitamine. Suurema hulga ümbertöötamiste, ladumiste ja lõpmata ülelugemiste tagajärjel rebenevad varsti kaartide ääred, lugemine muutub raskemaks, kõik aeg juhtuvad vead, mida uuesti kontrollida vaja on, rääkimata juba sellest, kuivõrd vaevaline iga üksiku rühma tabelite sissekandmine on. Kõigi nende väikeste allrühmituste jaoks kus 20—30 kaarti kõigest, oleks pidanud looma mingid eri kaaned, mille vahele neid ajutiselt mahutada, et nad teiste rühmadega mitte segamini ei läheks jne.

Kõigi selle määratu pika protseduuri asemel jagunes töö arvestamismasinal kaheks: isiklike kaartide läbitöötamiseks ja ettelugemiseks. Ühekorruga saabusid 5—6—7—8 tunnist kõigi oma alljaotustega juba valmistrükilt ja kõige vähemate administratiiv üksuste järele, mille juures ka kontroll teostavam oli, sest andmeid võib kõik aeg üldarvuga iga rühma järele võrrelda. Keskmiselt tunnis sai läbitöötatud klaviatuur A juures näituseks 1190 kaarti, klaviatuur B 1125, C — 943 kaarti jne., mille juures kaardi läbitöötamiseks lõppude lõpuks praktiliselt umbes niisama palju aega ära kulus, kui tema kättevõtmisega, vaatamisega ja kuskile rühma panemisega mingi tabeli kokkuseadmiseks ainult üksikute tunnuste järele käsitsi vaja oleks olnud.

Arvestamismasinal töötamisel on ka mõned väikesed tehnilised puudused, kuid üldiselt võib konstateerida, et need puudused võrdlemisi vähe läbitöötamise peale mõjusid, ja seda rutulist läbitöötamise edu oli võimalik saavutada tänu arvestamismasinatele. Käsitsi läbitöötamise ai- nuke näilik headus oleks võinud olla, et iga tabeli kokkuseadmisel, selle tabeli järele jaotajad ja kokkuvõtjad veelgi rohkem selle tabeli peale oleks võinud spetsialiseeruda, sest lõp- pude lõpuks, on ettetulevad puudused ikka korduvad, millega ainult ühe tabeli läbitöötamisel ker- gem harjuda ja arvesse võtta on. Kuid selle eest peab, rutemat edu soovides, neid läbitöötajaid korruga arviliselt rohkem töötama panema, nii et ka see paremus ära kaob — mida suurem töö- tajate rühm, seda vähem ühtlust töös.

Ka sellest küljest pakkus töö arvestamismasinal paremusi, sest masinaoperatsioon oli tegev väikene arv ametnikka, kellel küll töö kiires käigus vähem võimalusi oli iga küsimuse alal spetsialiseeruda, kuid kelle väikene arv ja ühine juhatus iseenesest juba töö ühtlase ise- loomule kaasa aitas.

II.

Üksikute tabelite sisu.

Seletused ja märkused nende kokkuseadmise üle.

Tab. 1. Majad, korterid ja elanikud.

a) Tabeli sisu.

Lahter — 1. Majad.

2. Korterid.

3—4—5. Faktiline elanikkude arv 28./XII.22. (mehed, naised, kokku).

6—7—8. Neist ajutiselt kohalviibinud (mehed, naised, kokku).

9—10—11. Kohalikkudest elanikkudest ajutiselt äraolnud (mehed, naised, kokku).

12—13—14. Harilik rahvaarv (mehed, naised, kokku).

15—16—17. Harilik elanikkude arv suurem ehk vähem kui faktiline 28.XII.22. (mehed, naised, kokku).

18. Administratiiv üksuse suurus ruut-klm. kadastri andmetel.

19—20. Iga ruut-klm. peale elanikka (faktil. elan. arvu ja har. rahvaarvu järele).

21—22. 100 elanikust mehi, naisi.

23—24. Elanikka maja peale (fakt. el. arv, harilik el. arv).

1. Majaümbrikkude (vorm nr. 3 ja 4) üldarv, ilma tühjade majade kohta käivate maja-ümbrikkudeta.

2. Linnades ja alevites — korterilehtede üldarv (v. 2) ilma tühjade korterite kohta käivate maal — majaümbriku alljaotuste järele.

3—4—5. Isiklikkude kaartide arv, mis oper. 8-a. ajal kindlaks tehtud ja 8-b. ning 9 A ja B ajal kontrollitud.

6—11. Märkused majaümbrikul maal ja korterilehel linnades ja alevites.

12—13—14. Faktilisest elanikkude arvust on maha arvatud ajutiselt kohalviibinud ja ülejäänule ajutiselt äraolnud juurdearvatud.

15—16—17. Arvud saavutatud juurde- ehk mahaarvamise teel lahtr. 3—4—5 ja 12—13—14 vahel.

18. Valdade suurus on võetud kadastri andmete järele. Kadastri andmed on tiinudes, millest ruut-km. ümberarvutused tehtud. Andmed on ligikaudse iseloomuga, kuna mitmedki vallad üksteisest territoriaalselt läbipõimuvad, nii et nende pindala raske kindlaks määrata. Paremaid andmeid praegu, kahjuks, pole.

19—24. Vastavatest arvudest arvutatud.

1) Maja, elumaja, korter — v. edasi tab. 12—14 kohta käivas osas.

2) Faktilisse elanikkude arvu arvati instruksiooni järele isikud, kes:

a) 27./28. detsembri öösel vastavas korteris asusid ehk 28. detsembril sinna tulid, kui nad enne seda kuskil juba registreeritud polnud;

b) kes harilikult korteris elasid, kuid öösel (ehk 28. dets. päeval) väljaspool korterit vahi peal, vahikorras, teenistuskohuste täitmisel ehk võõrsil olid, kui nad mitte väljaspool administratiiv üksuse (valla, alevi, aleviku, linna) piirisid ei olnud.

Nende hulka ei kuulunud aga haiged, kes haigemajades ravitsemisel, arreteeritud isikud, kes nendes kohtades (haigemajades, vangimajades jne.) üleskirjutati.

Kui isik ainult 28. dets. päevaks teise administratiiv-üksuse piirkonda (linna, valda) on sõitnud ja seal mitte kindlas peatuskohas ei peatunud, nii et arvata võis, et teda seal ei registreerita, sai tema kohta isiklik kaart tema alalisel asupaigal täidetud.

Nende seas arvati ka rinnalapsed ja lapsed, kes kuni kella 12 27./28. detsembri öösel sündinud, samuti ka peale keskööd surnud isikud. Ei saanud arvatud peale keskööd sündinud ja enne keskööd surnud.

3) Ajutiselt kohalviibivateks arvati:

1) reisil viibivad ja võõrsile tulnud isikud;

Reisil ja võõrsil viibivateks arvati ainult need isikud, kes oma administratiiv üksuse (linna, alevi, valla, ühes vallale alluva alevikuga) piirkonnast väljaspool on;

2) töölised, kelle kodu mujal asus ja kes aeg-ajalt seal käisid;

3) kõigi koolide ja muude õpeasutuste alalised õpilased ja kasvandikud, kurtummade koolid jne., kelle kool mitte selles administratiiv üksuses ei asu, kus tema ise rahvalugemise ajal viibis (linnades ja alevites — selleks linnas ja alevis, valdades ja alevikkudes, selle valla ja alevi piirkonnas);

4) sõjaväelased ajutisel puhkusel;

5) mungad ja nunnad, väljaspool oma kloostrit.

4) Ajutiselt äraolevateks arvati kõik alalistest korteri elanikkudest äraolevad isikud, esmalt korteripidaja perekonnast ligemad sugulased siis muud tema perekonna liikmed jne.

Ajutiselt ära viibivateks ei loetud isikuid, kes rahvalugemise päeval käesolevas administratiiv üksuses, kuid juhtumisi väljaspool kodu ööd mööda saatsid (teenistuses, võõrsil jne.); need isikud kirjutati üles nende harilikku kodumaja järele ja kanti majas asuvate isikute nimestikku, kui kohalviibivad.

b) **Andmete alus.**

c) **Tabelis ette-tulev. mõistete käsit. rahvalugemisel.**

d) Tabelis ette-
tulevate and-
mete kontrol-
limine ja klas-
sifitseerimine.

1. Majade ja korterite kohta v. tab. 12—14 kohta käivas — III — osas.
2. Faktiline ja harilik rahvaarv.

Andmed hariliku rahvaarvu kohta on toodud ainult tab. nr. 1.

Kõik teised tabelid käsivad faktilist rahvaarvu.

Rahvalugemisel tehtud märkused „ajutiselt kohalviibinud“ ja „ajutiselt äraolnud“ isikute kohta oli plaan äratarvitada mõnede eritabelite kokkuseadmiseks, milleks faktiliste elanikkude arvu oli kavatsatud eraldada kõik enam-vähem juhuslikud elemendid ja üle viia teistesse administratiiv üksustesse, sealt vastuoksa tagasi tuua administratiiv üksuse harilikkude elanikkude kohta käivaid materjale. Sellega on ühendatud veel mõte selle üle, et rahvalugemisel ehk kuskil vaheljätmised ette võisid tulla. Teatavasti sündis rahvalugemine pühade ajal, kunas rahva liikumine ühest paigast teise võrdlemisi suur. Oli mõte registreerida registreerimata jäänud isikuid. Neist põhimõtetest väljamineks kujunes ajutiselt kohalviibinute ja äraolnute kontroll (op. 5-a. ja 5-b.) suurejooneliseks kontroll-operatsiooniks. Said väljakirjutatud erikaardid kõigi ajutiselt kohalviibinud ja ajutiselt äraolnud isikute kohta. Nende kaartide kontrollimine esiteks üksikute administratiiv üksuste vahel maakonnas, pärast üksikute maakondade vahel ja lõpuks terve riigi ulatuses, pidi andma võimaluse ära näha, et ükski isik, kes rahvalugemise päeval kuskilpool leitud kodust puudununa, vahele ei jääks, vaid vastaval vaheljäämise korral registreeritud saaks. See oli muidugi liig väiklane, rahvalugemise töö seisukohast väljamineks, ning liig üksikasjaline tabelite, kui tervikute, jaoks, kuid osutus tarvilikuna tööks, mille juures mõeldi eritada administratiiv üksuste järele pea kõik tunnused võrdlemisi üksikasjalise vanusjaotuse järele. Operatsiooni esimene osa sai lõpule viidud, olid väljakirjutatud kaardid kõigi ajutiselt kohalviibinute ja ajutiselt äraolnud isikute kohta, kuid nende ütelugemisel selgus nähtus, mida rahvalugemistel väga harva ette tuleb. Ajutiselt kohalviibinute ja äraolnute arvud olid pea matemaatiliselt tasakaalus, balanseerudes 34000 ligi. Olgugi, et see veel ei tähenda, et just iga individuum sellest 34000 kohalviibinute hulgast vastaks teisele ajutiselt äraolnute teiselpoolt, oli sellega siiski kindlustatud, et mingisuguseid suuremaid vaheljätmisi rahvalugemisel ette ei võinud tulla. Selleks ajaks selgus seesama ka muudest kontroll-operatsioonidest majade ja korterite kohta. Sellega kõrvaldus juba ajutiselt kõrvalviibinud ja äraolnute isikute kontrolli esimene alusmõte. Jäi järele veel teine, kuid nagu praktika näitas, oli töö kohalikkude valla- ja alevivalitsustega, kellega kontakti tuli astuda, et ajutiselt kohalviibinud ja äraolnud isikute kohta, kelle aadressid puudulikult antud, kindlaks teha nende täielikku aadressi, niivõrd vaevaline, et mõnes maakonnas tehtud proovide järele otsustada võis, et ta kauema aja peale venib.

Ajutiselt kohalviibinute koosseisu sisulisest vaatlusest selgus, et suurem osa neist olid kooliõpilased, sõdurid ja muud sugulased, kes pühadeks oma perekonda ehk sugulaste juurde tulnud ja suurel määral selle administratiiv üksusega seotudki.

Kõike seda arvesse võttes osutus ajutiselt kohalviibinute kohta eritabelite kokkuseadmine väga suure ja tülika tööna minimaalsete muutuste tagajärgedega üldarvude kohta, mis teostamata jäi.

Selleks, et ühe või teise administratiiv üksuse harilikkude elanikkude arvu rahvalugemise eelsel ajal enam-vähem kindlaks teha, on arvutused, mis tab. 1 tehtud, küllaldavad. Läbitöötamine aga faktilise elanikkude arvu järele, ajut. kohalviibinute koosseisuga arvestades, oli mitmeski suhtes demograafiliselt veel soodsamgi.

3. Sugu. Sugu märgiti isiklikul kaardil tähtedega „M“ ja „N“. Vaatamata lihtsa märkimise viisi peale tuli ka siin üksikuid puudusi ette.

Neist olid korduvad:

a) „M“ märgitud naisele ja „N“ mehele.

Siin tuli sugu kontrollida muu tunnuste — eesnime ja perekonna seisu — järele;

b) Märgitud „M“ ehk „N“, eesnimi kokkukõlas märgiga, kuid perekonna seis vastupidiselt soole märgitud, näit. „M“ — Jüri — „neiu“. Ka sarnastel juhtumistel tuli muude tunnuste järele sugu kindlaks määrata. Iseäranis tuli tähele panna tööala märkimise järele isiku perekonna suhteid.

c) Nime ja sugu äramäärava tähe puudumisel tehti see samuti teiste tunnuste abil kindlaks. tehtud.

Tab. 2. Vanus ja sugu.

Andmed saabusid operatsioonist 8, (peale vanusaastate jaotamise ülelugemist), said kontrollitud üldarvude järele masinoperatsioonis.

Vanuse määramine sündis sünniaasta, kuu ja päeva järele, mis täielikult üles tähendada tuli. Kirjutamisel võis kuu nimetus lühendatult 3—4 esimese tähega üleskirjutada, näit.: jaan., aug. jne. Kõik ajaarvamine pidi uue kalendri järele sündima.

Mõnelpool kohtadel (eriti Tartus) instrueeriti registreerijaid uue ja vana kalendri vahe ümberarvamise peensuste üle (ühel juhtumisel 12, teisel 13 päeva juure arvates). Üldinstruktsioonis seda tarvilikuks ei leitud täpsemalt ära määrata, sest kuupäev omas teatud tähtsuse ainult alla 1 kuu vanuste laste suhtes, ja ka sünnikuu oli enam-vähem tähtis ainult esimeste sünniaastate kohta, mis kuude järele läbitöötada oli kavatsatud. Aastate kohta oli selle ümberarvamise mõju tähtsusetu, seda enam, et enamjaol isikutunnistustel vastavad arvutused juba tehtud olid.

Sündimisaja teadmatuse korral pidi märgitama vanus aastates.

Sündimisaja täpse ülestähendamise otstarbeks oli soov mööduda neist puudustest, mis harilikult vanuse märkimine aastates sünnitab; nimelt, et ilmsiks tuleb palju ümmarguselt antud aasta arvused, iseäranis 0 ja 5-ga lõppevatel aastatel — 20, 25, 30 jne. mille tõttu need vanusrühmad harilikult ebaõiget tõusu näitavad.

Vanuse kontrollimisel isiklikkudes kaartides leitud tähtsamatest puudustest ja nende kõrvaldamisviisist toome ette järgmised:

1. Sünniaasta kaardil ülestähendamata jäänud, mis rohkem registreerijate lohakuks, mõnikord ka tähendatud, et isik sünniaastat ei tea. Instruktsiooni järele oleks pidanud vanust aastates järel pärima ja sünniaasta peale ümber arvama. Kui ka teiste andmete alusel sünniaastat kindlaks määrata ei saadud, loeti neid teadmatute rühma.

2. Sünniaasta puudub, kuid ülesantud „umbes“ vanus aastates. Sai võrreldud kaardil olevate andmetega ja kui need sellele vanusele vastasid, vastavalt ka võetud.

3. Sünniaasta ei paista tõenäolikkas hariduse ehk abielus oldud aja andmetega kõrvutades. Koolis käivatel, vaadates kooli liigi peale, sai vanust ligikaudselt äramäärata. Kui abielus olemise aastate arv näitas, et isik abielus, oli kontrolliks abielus oldud aeg ning laste arv.

4. Sünniaasta märgitud XX. aastasaja lõppu, näit. 1987 jne. arvesse võttes haridust, abielus oldud aastate arvu ning andmeid tööala kohta, saab kindlustada oletust, kas isik on sündinud 1897 ehk 1887 a.

Üldiselt peab ütleva, et puudulikult ülesantud vanuse määramist teiste tunnuste järele tehti ainult juhtumistel, kuna selle üle enam-vähem kindel võis olla, kuna kahtlased juhtumised teadmata rühma arvati.

Suhteliselt pole isikute arv, kelle vanus teadmata jäi, kuigi suur, kuid arvatavasti üldkokkuvõttes suurem, kui 1881 ja 1897 a. rahvalugemistel. Kuna nende rahvalugemiste ajal igatahes rohkem isikuid võib oletada, kes oma vanust ei teadnud, paistab tõenäolisena, et siis rohkem ligikaudse vanuse äramääramist tehti, mis osalt ka seletab ilmuvust, et neil aastatel meil „ümmargustes aastates“ sündinuid rohkem loeti. Selle suhtes peaks praegune rahvalugemine nähtavasti küll paremaid andmeid pakkuma, sest maakondades, mis käesolevate ridade kokkuseadmiseni läbitöötatud, tuleb „ümmarguste aastate“ seadus vähe nähtavale, ehk ei ilmu sugugi.

Vanus on ühtlasi kõige tähtsamaks tunnuseks, mille kohta andmed kõige laialisemalt läbi on töötatud. Ühenduses temaga on võetud perekonnaseis kõigi vanusaastate järele ja mõned teised tunnused, osalt üksikute aastate, osalt 5 ja 10 a. vanusrühmade järele. Vanus on tunnus, mis kombinatsioonis teistega administratiiv üksuste järele üldarvudes kordub. Mõnedel rahvalugemiste läbitöötamistel, näituseks 1897 a. Venemaal, oli sarnaseid kombineeritud tunnuseid rohkem. Nii, näituseks, võeti mitmed tunnused ühenduses emakeele, seisusega jne. Meie rahvalugemisel ei tundunud erilisel suurt tarvidust teiste suuremate kombineeritud rühmade järele.

Rahvuse järele jaotus on meil nii ühtlane, et kombinatsiooni rahvuse hariliku keele ja vanuse järele ainult osaliselt on mõeldud teostada; niisama ka kombinatsioon rahvuse, vanuse ja viga-

a) Läbitöötamise viis.

b) Tabelis ette-tulevate mõistetete käsitamine rahvalugemisel.

e) Vanuse kohta käivate andmete kontrollimine.

d) Vanuse kohta käivate andmete klassifitseerimine.

Niiviisi jääb vanus ainukeseks kombineerivaks tunnuseks suurema hulga tabelite kohta. Vanusega tähtsuse pärast võrdlevaks võiks vahest pidada ainult andmeid tööala järele, mis väga mitmes kombinatsioonis on kavatsatud läbitöötada.

e) **5 ja 10 a. vanusrühmade kujundamisest.** Vanusaastate klassifitseerimise suhtes pakkusid rahvalugemise andmed läbitöötamise alal samasuguseid soodustusi, mille pärast suures osas Lääne välisriikides rahvalugemisi toimitakse aasta lõpul, detsembri viimastel päevadel, 30 ja 31 dets. Oleks rahvalugemine ette võetud kunagi aasta keskel, oletame märtsi- ehk aprillikuus, siis oleks pidanud jaotamisel, et õiget vanuse vahet kätte saada, iga vanusaastat lugema eelmise aasta märtsi- ehk aprilli kuust järgneva aasta vastavate kuudeni. On selge, kui palju kuu nimetuse vaatlemine tehniliselt tööd ja raskusi juurde toob, rääkimata juba väljaannetest, kus vanus igakord tuleb kirjutada murdarvuga ja sünniaastaid üles anda ühe aasta selle kuu sellest päevast teise aasta selle kuu selle päevani. Olgugi, et rahvalugemine just aasta viimasel päeval polnud, võib ülejääva kolme päevaga praktiliselt peaaegu mitte rehkendada, nii et üksikute vanusrühmade klassifitseerimise küsimus üsna kergelt ja lihtsalt võis otsustada. Üksikute aastate järele jaotamiseks said arvesse võetud ainult vastavad aasta numbrid.

Teine küsimus, mis klassifitseerimisel üles kerkis, oli selle kohta, kuidas liigitada 5 ja 10 a. rühmasid. Teatavasti on olemas kaks süsteemi, üks loeb 0—4 a. van. (tähendab alla aasta vanad, 1, 2, 3 ja 4 a. vanused) ja siis vastavalt läheb — 5—9, 10—14 jne. 5 aasta rühmades ja vastavalt 10 a. rühmadena võtab 0—9, 10—19 jne. aastate järele. Teise süsteemi järele loetakse 0—5, 6—10 a. jne. Meie rahvalugemise oludes, kus ka esimene — alla aasta vanuste isikute — rühm oma ette terve aastana kujunes, võis esimest teed sammuda, sest esimene rühm oli pea täiesti võrdne järgnevatele rühmadele. Rühmasid sellel alusel sarnastena kujundades, saabusid täiesti ühevõrdsed 5 ja 10 aastalised rühmad, kuna teisel juhtumisel esimeses rühmas tegelikult 6 ja 10 a. rühmade järele 11 aastat oleks olnud. See jaotamisviis pakkus ka selles suhtes soodustust, et tema järele suurema osa välisriikide rahvalugemiste andmete väljaanded kokkuseatud on ja niiviisi rahvusvahelised võrdlused rohkem võimaldatud. Asjaolu, mis veel arvesse tuli võtta, oli meie eelmiste rahvalugemiste väljaannete vastav süsteem. Teatavasti sai 1897 a. rahvalugemisel tarvitatud sama süsteem, 0—9 a. lugedes, kuna 1881 a. tarvitati süsteemi, alla aasta ühesarvates, rühmadega 0—5, 6—10 jne. Kuna praktilisteks võrdlusteks, eestkätt just vanuslike koosseisu järele, vastavaid võrd-andmeid vaja oli, kujutas see ise endast võrdlemisi tähtsat küsimust. Kuid kuna vastavaid ümberarvutusi võimalik teha oli, liigitades 1881 a. rahvalugemise andmeid meie üldrahvalugemise andmete järele. Niiviisi kadus ka see viimane takistus ja klassifitseerimisel jäädigi kindlasti peatuma süsteemi juures 5 aastate järele — 0—4, 5—9, 10—14 a. jne.

Tab. 3. Riikondlus.

- a) **Tabeli sisu.** Tab. 3 on toodud elanikkude arv järgmiste riikondluste järele, lahutades mehi ja naisi: Eesti, Vene, Saksa, Rootsi, Soome, Läti, Poola, Leedu, Inglise, muude riikide ja peale selle riikondlus teadmata.
- b) **Läbitöötamise viis.** Andmed tab. 3. jaoks saabusid operatsioonist 9 klaviatuur C järele. Kuni 29 a. van. 5. a. rühmade ja sealt edasi 10 a. vanusrühmade järele.
- c) **Riikondluse mõistete käsitlemine rahvalugemisel.** Riikondluse kohta tuli isiklikul kaartil vastata ainult teiste riikide kodanikkudel. Eesti riikondlus oli rahvalugemise instruksioonis järgmiselt määratud: „Vabariigi kodanikkudeks loetakse isikud, kes Eesti kogukondlistes asutustes hinge kirjas seisavad ehk kellele on välja antud Eesti Vabariigi kodaniku isikutunnistus (ehk kellel õigus on seda saada, kuid miski tehnilise põhjuse pärast seda saanud ei ole)“. Eriti olid äramääratud instruksioonis Vene pagulased, kelle märkimise kohta sooviti järgmist: „Vene pagulased-emigrandid, kes Eesti kodakondsusesse võetud pole, ajutise peatusloa ehk isikutunnistuse järele elavad ja Nõukogude valitsuse poolt oma kodanikkudeks pole tunnustatud, tuleb registreerida — endise Vene riigi kodanik“.
- d) **Riikondluse kohta käivate andmete kontrollimine.** Kuna küsimus lihtne on, ei tulnud puudusi ette, välja arvatud ainult need juhused, kus mõni välisriigi kodanik, olles mitte Eesti Vabariigi kodanik, selle küsimuse peale vastuse andmata jättis. Enamjagu teadmatuid tuleks arvatavasti Eesti kodanikkudeks lugeda.

Tähtsamatest puudustest, mis riikkondluse arvestamisel ette tulid, oleks märkida järgmised:

1) kui isik riikkondluse küsimuse peale on vastanud rahvuse nimetusega ja seal juures sünninud sama rahvusele vastavas riigis, on riikkondlus arvestatud ülesantud rahvuse järele;

2) isikud, kes elavad erapooletul maaribal, ja kelle riikkondlus oli ülestähendamata, said arvestatud isiku rahvuse järele. Näituseks: Pärnu mk., erapooletul maaribal elav isik — eestlane, arvestatud Eesti riikkondluses, lätlane — arvestatud Läti riikkondluses.

3) Mõningal üksikul juhusel, märgitud „Saksa kolonist“ — said arvestatud Saksa riigi kodanikkudena.

Klassifikatsioon üksikute riikkondluste järele pole mitte täielik. On selge, et meil riikkondluseid rohkem ette tuleb kui klassifikatsioonis ettenähtud. Kuid teiselt poolt, neis riikkondlustes olevaid isikuid on nii vähe, et nende arvestamine mingit eriti tähtsat ei paku. Kuna selles ka eriraskusi oleks olnud läbitöötamisel, sai loobutud üksikute vähemate riikkondluste järele liigitamisest.

Rahvalugemisel eriti arvestatud Vene pagulaste kohta said vastavad andmed ka eriti läbitöötatud, kuid väljaannetes pole toodud, kuna käesoleval juhtumisel vahetegemine olgugi, mitte täielikult isiku enda määrata polnud, kuid siiski mitmel juhtumisel arvestamist ühtlaselt tehtud pole. Vene emigrandid on ka Vene riikkondlusesse arvatud.

Tab. 4. Perekonnaseis, vanus, sugu.

Perekonnaseisu andmed on tabelites toodud järgneva alljaotuse järele:

- a) vallaline,
- b) abielus,
- c) lesk,
- d) lahutatud.

Rahvalugemisel koguti teateid ka abielus, kuid lahus elavate isikute kohta. Vastavad andmed on ka läbitöötatud, kuid tulevad avaldamisele ainult riiklises väljaandes.

Perekonnaseis sai läbitöötatud iga vanusaasta kohta eriti, kuid nii maakondade, kui ka riiklises väljaandes ilmuvad üksikud aastad ainult osaliselt.

Perekonnaseisu andmed saavutati üksikute aastate kohta käsitsi tehtud jaotamise ja ülelugemise teel, märkides arvused eritabelitesse. (Op. 8) Masinoperatsioonis (9 klav. B) korrati läbitöötamist osalt üksikute aastate, osalt 5 a. rühmade järele, mis ühtlasi kontrolliks oli.

Küsimus perekonnaseisu kohta (k. 8) oli isiklikul kaardil järgmine:

„Perekondline seis: (kirjutada kas poissmees (neiu); abielus; lesk; lahutatud).“

Instruktsioonis (p. 15 ja 16) oli küsimust järgmiselt seletatud:

„Siin tuleb ülestähendada, missugustes perekondlikes suhetes on isikud rahvalugemise päeval.“

Võimalikud vastused selle küsimuse peale on: poissmees; neiu; abielus; abielus, kuid elab lahus; lesk; lahutatud. Abielus olevateks ja lahutatuteks arvatakse ainult neid, kes maksvate juriidiliste määruste järele ametikohtades vastavalt registreeritud on.

Isikute kohta, kes oma abikaasast lahus elades ja oma abielu katkestatuks lugedes juriidiliselt siiski lahutatud pole, tähendatakse: „abielus, kuid elab lahus“.

Küsimus „mitu aastat abielus“ täidetakse mõlemast soost abielus, leskede ja lahutatute kohta.

Mitmes abielus olnud isikute kohta antakse üles kõik abielus oldud aeg. Muidugi ei tule arvesse võtta vahepeal lesena ehk lahutatuna elatud aega.

Abielus, kuid lahus olevate kohta tähendatakse vastuses üles aega, mis lahus elatud. Nii näit. „6 aastat, kuid sellest lahus elatud 2½ a.“ Vähem kui aasta abielus olnute üle tähendatakse üles „alla aasta“.

Läbitöötamisel oli korduvaks puuduseks, et selle küsimuse peale üldse polnud vastust antud.

Tuli katsuda perekonnaseisu äramäärata teiste tunnuste — iseäranis tööala järele. Kuid osa tuli ka teadmatute rühma viia.

Oli ka nähtusi, et selle küsimusega oli lihtsalt nalja tahetud heita — näit. kirjutatud „lahutatud lesk“, ehk järgmiste küsimuste peale vastatud „nelikümmend aastat abielus“ ja

e) Märkused klassifikatsiooni kohta.

a) Tabeli sisu.

b) Tabeli andmete läbitöötamise viis.

c) Perekonnaseisu mõistete käsitlemine rahvalugemisel.

d) Perekonnaseisu andmete kontrollimine.

„15 last“, kuna tööala järele saab ülespidamist isa käest; ehk jälle mitu tunnust ülesloetud: „abielus-lesk“; „lahutatud-abielus“ jne.

Muude tunnuste alusel oli sarnaseid puuduseid enamasti võimalik kõrvaldada.

e) **Perekonnasei-
suga ühenda-
tud küsimuste
läbitöötamine.**

Perekonnaga ühendatud ühe küsimuse — abielus oldud aja üle — eesmärk oli osaliselt registreerijat tema töö juures kontrollida, meeldetuletades temale abielus olemisest, ja ettevalmistades järgnevale küsimusele naistele — sünnitatud laste arvu üle.

Tema otsekoheseks kasutamiseks abielluvuse küsimuse uurimiseks on ta läbitöötamise juures vaid osaliselt ärakasutatud — naiste jaotamisel sünnitatud laste arvu järele said nad ühtlasi rühmitatud ka abielus oldud aja järele.

Meeste kohta jäi see küsimus läbitöötamata, sest korraldatud väljavõttelised proovitööd näitasid, et mehe ja naise kohta käivad andmed abielus elatud aja üle viimastel juhtumistel erinesid — näit. mees abielus 3 a., naine 2½, mees 25, naine 26 jne. Muidugi polnud need vead juhtumised, kus üks abielus olijatest teises abielus on, vaid lihtsalt eksimised ülestähendusel, sest abielus olemise kohta päriti ainult ligikaudset aegaaastates.

Kuna andmete kokkukõlastamiseks täielikku vastastikust kontrolli oleks tulnud ette võtta, mis lisatööna antud krediitide piirides mõeldav polnud, tuli vastavate andmete meeste kohta käiva osa ümbertöötamise loobuda. Teine küsimus — naiste poolt sünnitatud laste arvu üle — on kõikide maakondade kohta läbitöötatud. Osa küsimuse kohta — praegu elus olevate laste arvu kohta — saabusid halvemad andmed ja jäid läbitöötamata.

Tab. 5. Rahvus.

a) **Tabeli sisu.**

Rahvustest (eritades mehi ja naisi) on üldisele arvestamisele võetud:

- 1) Eestlased.
- 2) Venelased.
- 3) Sakslased.
- 4) Juudid.
- 5) Rootslased.
- 6) Muud.
- 7) Rahvus teadmata.

Muid rahvuseid, nende võrdlemisi vähese arvu pärast, arvestatud pole, küll on aga üksikutes maakondades, kus üksikuid neist rohkem ette tuleb, mõned rahvused täiendavalt arvestatud. Nii on Valga ja Petseri mk. eriti arvestatud lätlased.

Tallinna linnas, Lääne, Viru, Tartu ja Petseri mk. kirjuma rahvuslise koosseisuga üksikutes valdades arvestatud kõik rahvused ühenduses nende hariliku keelega (tunnus, mis üldises läbitöötamises välja jäetud).

Petseri mk. rahvuslise koosseisu läbitöötamisel on täiendavaid liigitusi tehtud, mis vastavas väljaandes kirjeldatud.

b) **Tabeli läbitöö-
tamise viis.**

Rahvuse järele jaotamise andmed on läbitöötatud masinoperatsioonis 9, klaviat. A ja B, 0—29 a. vanused (1922—1893 a. s.) 5 a. vanusrühmade ja sealt edasi 10 a. v. r. järele; iga admin. üksuse kohta eriti.

c) **Rahvuse mõiste
käsitamine rah-
valugemisel.**

Küsimus rahvuse üle oli isiklikus kaardis järgmiselt vormuleeritud:

Küsim. 4) „Kas eestlane (kirjutada „ja, ei“).

Kui mitte eestlane, mis rahvusest?“

Rahvuse määramise üle tähendas instruksioon (p. 10) järgmist:

„Eestlaseks loetakse isik, kelle isa on (oli) eestlane, tema enda sündimiskoha ja kodakondsuse peale vaatamata.

Eestlaseks loetakse isik, kelle ema on eestlane, kuid isa rahvus teadmata.

Lahutatud naise lapsed, kui nende ema sündimisest eestlane, loetakse eestlaseks. Kasulaste rahvus tähendatakse üles nende vanemate järele; vanemate teadmatuse korral kasuvanemate järele.“

- 1) Puudustest tuli kõige rohkem ette juhtumisi, kus selle küsimuse peale vastus kirjutamata jäetud. Enamasti olid need juhused, kus tema iseenesest mõistetavust eeldati. Siin sai tarvitatud kontrollina küsimust hariliku keele ja nime kohta.
- 2) Kui küsimuse peale — kas eestlane? — vastatud „ja“, kuid küsimuse teises osas — kui mitte eestlane, mis rahvusest? — vastatud: Balti sakslane, venelane jne. — arvestatud muulasena, kui teised tunnused viimase poolt räägivad.
- 3) Kui küsimuse peale — kas eestlane? — vastatud „ei“, siis arvestatud eestlasena, kui kõik tunnused selle poolt räägivad; näituseks: Eestimaal sündinud, räägib Eesti keelt, vallakooli haridusega ja nimi eestipärane. Kui aga nimetatud tunnused puuduvad — arvestatud teadmata.
- 4) Harilikult Saksa keelt rääkivad, kuid juudi usku, — arvestatud juutidena.
- Ka rahvuse kohta käivate andmete läbitöötamisel on põhimõtteks seatud puuduvaid ehk valesi antud vastuseid ainult siis parandada, kui teiste tunnuste järele rahvust kindlasti määrata saab.

d) **Rahvuse kohta käivate andmete kontrollimine.**

Kirjaoskus ja haridus (tab. 6 ja 7).

Kirjaoskamata üldarvud on toodud tab. 6—b-c-d osas.

Rahva jaotamise hariduse (õpeasutuste) järele toob tab. 7.

Tab. 6-a. ühendab neid kaht liigitust, tuues

- 1) tab. 7 järele liigitatute üldarvu (õpeasutuste järele);
- 2) mõned täiendavad liigitused (v. edasi p. g);
- 3) koolis mitte käinud kirjaoskamata arvu;
- 4) isikute arvu, kelle käest kirjaoskuse ja hariduse üle teateid pole saadud.

Tab. 6-a on niiviisi üldine ühendav ülevaade tehtud liigituste üle. Liigitusi ise selgitavad järgnevad read.

Sellekohaste küsimuste eesmärk isiklikul kaardil oli:

- 1) kindlaks teha kirjaoskust,
- 2) kindlaks teha, missuguse õpeasutuse isik lõpetanud, kus ta õpib ehk õppinud.

Küsimused olid isiklikus kaardis (küs. 10) järgmiselt vormuleeritud:

Haridus:	a)	kas oskab lugeda (ja, ei)	; kas oskab kirjutada (ja, ei). . . . .
	b)	kui koolis käinud — missuguses õpeasutuses viimati õppinud	
		(nimetus)	
	d)	kas lõpetanud (ja, ei)	
	e)	kui praegu veel õpib — kus.	
		(õpeasutuse nimetus)	

a) **Tabelite sisu.**

b) **Kirjaoskuse käsitamine rahvalugemisel.**

c) **Hariduse käsitamine rahvalugemisel.**

Nende küsimuste soovitava sisu kohta annab kõige selgemat ettekujutust instruktsioon, kus lugemis-kirjutamisoskust järgmiselt oli määratud (instr. p. 18).

„Kirjutada ja lugeda oskuse määramise juures on ükskõik, missugusel keelil isik loeb ehk kirjutab. Lugeda-oskajateks ei saa arvatud need, kes ainult silpide kaupa lugeda oskavad; kirjutada oskajateks ei saa arvatud need, kes ainult oma nime oskavad kirjutada.

Pimedad, kes pimedate jaoks eriti valmistatud kirja loevad, saavad lugeda-oskajateks arvatud.“

Hariduse kohta määrasid p.p. 19—22 järgmist:

„Õpeasutuse all tuleb mõista üksnes alalise ja kestva programmiga õpeasutusi; lühikeseajalised ja juhuslikud kursused, nagu karjakasvatuse- ja keedukursused, arvesse ei võeta.

Õpeasutus tuleb võimalikult täielikult ülestähendada tema nimetuse järele vastust andva isiku õpeajal, näit. Padrama 4-klassiline algkool; Võtikvere vallakool; Võisiku 2-klassiline ministeeriumikool; Nuustaku kõrgem algkool; Polli 2-aastane põllutöökool; Marie Rathleff'i tütarlaste eraalgümnaasium Tartus; Tartu ülikooli arstiteaduskond, Peeterburi elektro-tehniline instituut jne.

Isikute kohta, kes viimati õppinud (ehk õpivad) õpeasutuses, mis üldharidust mitte ei anna, vaid ainult eri- ehk oskus- (kutse-) haridust, tähendatakse üles ka üldharidusline õpeasutus, kus nad hariduse saanud. Nii konservatooriumis, muusikakoolis, teatri- ehk kunstikoolis jne. õppinute kohta antakse üles ka nende üldharidusline õpeasutus.“

Õpeasutusi lõpetanuteks loetakse ainult need, kes kõiki õpekavas ettenähtud nõudmisi äratäites, sellekohase tunnistuse on saanud.

Isikute kohta, kes väljaspool kooli õppides mõne õpeasutuse (ehk klassi) lõpetanud (ehk mingi erieksamit teinud), tehakse siin vastav tähendus, õpeasutuse, kus see eksam tehtud, ülestähendamiseks.

Õpilasteks ei saa arvatud need, keda pikaajalise õpeasutusest puudumise tõttu ehk mõnel muul põhjusel õpeasutuse poolt enam õpilasteks ei loeta.

Nagu sellest näha, polnud hariduse määramine mitte isiku enese teha jäetud, millisel juhtumisel mõistet „algharidus“, „keskharidus“ jne. väga kõikumad oleks olnud, nagu seda teiste riikide kogemused tõendavad, vaid rühmitamine pidi siindima õpeasutuse tüübi järele.

Osa rahvalugemise materjaalist tuli hariduse osas puudulikult täidetult tagasi, kus juures puudused järgmised:

- 1) täieline vastuse puudumine kirjaoskamise ja kooliskäimise peale,
- 2) osaline vastuse puudumine kirjaoskamise peale,
- 3) vastuse puudumine kooliskäimise kohta,
- 4) kooli nimetus puudulikult ülesantud,
- 5) vastuse puudumine ehk puudulikkus kooli lõpetamise kohta.

Oletades meie kirjaoskamatute protsendi väiksust, mis juba 1897 a. rahvalugemisel leitud, said kirjaoskamise kohta arvestatud ainult eitavad vastused.

Materjaali kontrollimisel selgus terve rida puuduseid eriti kirjaoskuse kohta, mis tingitud osalt psühholoogiliste põhjustega (mõned isikud pidasid jaatavat vastust selle küsimuse peale iseenesest mõistetavaks jne.), osalt täitjate hooletusega. Puudulikud ja teiste andmetega ebakokkukõlas olevad vastused kirjaoskuse kohta said järgmiselt mõistetud ja parandatud:

	Isiklikul kaardil antud vastused kirjaoskamise kohta		Need vastused said kooliskäimise kohta käivate andmete alusel järgmiselt mõistetud ja parandatud:					
			a) Kui kool tähendamata		b) Kui kooliskäimise peale eitav. vastatud		c) Kui kool ülesantud	
	lug. oskus	kirjut. oskus	lug. osk.	kirjut. osk.	lug. osk.	kirjut. osk.	lug. osk.	kirjut. osk.
1.	—	—	—	—	ei	ei	ja	ja
2.	ei	ei	ei	ei	ei	ei	ei	ei
3.	ei	—	ei	ei	ei	ei	ei	ei
4.	ei	vastus puudub	ei	ei	ei	ei	*)	*)
5.	ei	ja	ei	ei	ei	ei	*)	*)
6.	ja	ei	ja	ei	ja	ei	ja	ei
7.	ja	—	ja	ei	ja	ei	ja	ja
8.	ja	vastus puudub	ja	ja	ja	ei	ja	ja
9.	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
10.	—	ja	ja	ja	ei	ei	ja	ja
11.	vastus puudub	ja	ja	ja	ei	ei	ja	ja
12.	—	ei	ei	ei	ei	ei	*)	*)
13.	vastus puudub	ei	ei	ei	ei	ei	ja	ei

Esimesel juhtumisel on punkt b) ja c) all parandused tehtud arvates, et täitja oma töö kerenduseks vastused kirjaoskuse kohta ära jätnud, lootes, et eitav ehk jaatav vastus kooliskäimise peale vastused kirjaoskamise peale iseenesest mõistetavaks teeb.

3, 4 ja 5 juhtumisel on parandused punktis a) ja b) täiesti arusaadavad, kuna punkt c) üldist paranduse viisi tarvitusele ei saanud võtta, vaid iga sarnane juhtumine otsustati eriti, arvesse võttes isiku vanadust, füüsilisi puudusi jne.

7 ja 8 juhtumine, mis analoogilised, on punkt a) all üksikord „ja“, „ei“-ks ning teinekord „ja“

*) Tähendatud juhtumised said muude vastuste abil isikli. kaardil igakord eraldi tööjuhataja poolt otsustatud.

„ja-ks“ parandatud, mis teatavat tasakaalu peab andma parandustele eelmistes p.p. Ülejäänud juhtumistest, kus parandused arusaadavad, tuleks veel nimetada parandusi 10 ja 11 p. b) all, kus parandused „ei“ „ei“ kui ka „ja“ „ja“ ühteviisi põhjendatud, kuid tasakaalu saavutamiseks sama riidade parandusele punkt a) all „ei“ „ei“ kasuks lahendatud.

Lugemis-kirjutamisoskuse kindlaksmääramine instruksiooni järele on tehtud eelpool (v. lhk. 23). Tabelites on tarvitatud kordamise „ei oska kirjutada“, „ei oska lugeda“ asemel termini „lugemis-oskusetu“, „kirjutamisoskusetu“. „Kirjaoskamatu“ on selle järele see, kellel üks neist oskustest puudub. On loomulik, et kui kirjaoskamatul, kel üks oskus puudub, see kirjutamisoskus on. Kirjutamisoskuse omamist lugemisoskuse puudumisel võiks teoreetiliselt oletada, näit. isikute juures, kellel nägemine kadunud ja kes kirjutada siiski vaevaliselt saavad, kuid nägemise puudusel lugeda ei saa ja pimedate jaoks trükitud raamatuid lugeda ei oska jne. Kuid läbitöötamise praksises sarnaseid juhtumisi ette ei tulnud.

Üldine läbitöötamise materjaalist saavutatud mulje on sarnane, et instruksiooni kriteeriumi kohtadel võrdlemisi valjult on tarvitatud. On põhjusi oletada, et osa esimest ja teist aastat koolisolevaid koolilapsi, kes veel veidi kogeledes loevad ja kirjaoskust hästi ei valda — kirjaoskamatutena on arvestatud.

Haridusküsimus sai täiesti lahus kirjaoskusest vaatlemise alla võetud.

Kuna kirjaoskuse kohta ainult osa isikuid tabelites registreeritud sai — need, kes lugeda ehk kirjutada ei osanud — tulid siin kõik isikud jaotamisele.

Hariduse järele liigitamiseks ülesantud õpeasutuse alusel sai pikemate harutuste ja kaalumiste järele*) määratud järgmine liigitus:

- 1) Algharidus.
- 2) Kõrgem algharidus üldine.
- 3) Kõrgem algharidus kutseline.
- 4) Kesk-erikoolid.
- 5) Keskkooli haridus üldine.
- 6) Keskkooli haridus kutseline.
- 7) Kõrgem eriharidus.
- 8) Ülikooli haridus.

Igaüks neist liikidest jaguneb kaheks — vastava õpeasutuse kursus lõpetatud ehk lõpetamata.

Nende liikide järele olid liigitatud õpeasutuste tüübid, millede nimestik selgema ettekujutuse liikide sisu kohta võib anda.

Õpeasutuste klassifikatsioon.

Eestiaegsed õpeasutused

Veneaegsed õpeasutused

1. Algharidus.

1. Avalikud, riigi- ja eraalgkoolid IV-, V- ja VI-klassilised. 2. Defektiivsete laste koolid. 3. Rahva õhtukoolid.	1. 1-he klassilised vallakoolid. 2. Vene koguduste koolid. 3. Ev.-Luth. kog. algk. 1-he klassil. (4 ja 5 õpeaast.). 4. 1-he klassil. minist. koolid (4 õpeaast.). 5. Har. selts. koolid 4 ja 5 õpeaastaga. 6. Linna algkoolid. 7. 2-he klassil. ministeeriumi koolid. 8. 2-he kl. kihelkonna koolid. 9. 2-he kl. har. seltsi koolid. 10. Erakoolid algkooli kavadega. 11. Pansioonid algkooli kavadega. 12. Tütarlaste koolid algk. kavadega. 13. Kasvatuse asutused.

*) Keskbüroo, Haridusministeeriumi ja Riigi Statistika Nõukogu koostöötamisel.

e) Hariduse järele (Tab. 7) liigitam. sisu.

Eestiaegsed õpeasutused

Veneaegsed õpeasutused

2. Kõrgem algharidus üldine.

1. Algkoolid ühes VII. ja VIII. täiendusklassidega.

1. Erakoolid progümnaasiumi kavadega.
2. Kreiskoolid.
3. Kõrgem algkool.
4. Linnakoolid.
5. Maria naiskoolid.
6. Pansioonid progümnaasiumi kavadega.
7. Progümnaasiumid.
8. Tütarlaste koolid progümnaasiumi kavadega.

3. Kõrgem algharidus kutseline.

1. Alam-põllutöökoolid 1 ja 2 aastased.
2. Kaubanduse õhtu kursused.
3. Kutselised täiendusklassid.
4. Käsitöö ja oskuskoolid.
5. Meriväe jungide kool.
6. Velskerite kool.

1. Alam-tehnika koolid.
2. Alam-merikoolid.
3. Alam-metsakoolid.
4. Alam-põllutöökoolid.
5. Halastaja õdede koolid.
6. Kaubanduslised kursused.
7. Käsitöö- ja oskuskoolid.
8. Raudtee tehnika koolid.
9. Velskerite koolid.
10. Ämmaemandate koolid.

4. Kesk erikooli haridus.

1. Draama stuudio.
2. Kaubanduskoolid.
3. Kesk-põllutöökoolid.
4. Laeva mehaanikute kool.
5. Merikoolid.
6. Ühistegelised kursused.

1. Era seminaarid.
2. Fröbel'i seminaarid.
3. Kaubanduskoolid.
4. Merikoolid (kesk.).
5. Metsakoolid (kesk.).
6. Pedagoogika klassid ministeeriumi koolide juures.
7. Pedagoogika kursused linnakoolide juures.
8. Õpetajate seminaarid kuni 1917 a.

5. Keskkooli haridus üldine.

1. Gümnaasiumid.
2. Reaalgümnaasiumid.
3. Reaalkoolid.
4. Kommertskoolid.
5. Keskkooli kursused.
6. Õpetajate seminaarid.
7. Õpetajate kutsekursused.

1. Gümnaasiumid.
2. Reaalgümnaasiumid.
3. Reaalkoolid.
4. Keskkooli kursused.
5. Kommertskoolid.
6. Tütarlaste gümnaasiumid.
7. Eparhiaal koolid.
8. Kadeti korpused.
9. Õpetajate seminaarid alates 1917 a.
10. Nais instituudid (keskkooli kursused).
11. Paashide korpus.
12. Meriväe korpused.
13. Tütarlaste koolid keskkooli kavadega.
14. Pansioonid keskkooli kavadega.

Eestiaegsed õpeasutused. Veneaegsed õpeasutused.

6. Keskkooli haridus kutseline.

1. Sõjakool ühes täienduskursustega.
2. Tallinna eeltehnikum.
3. Ämmaemandate kool.

1. Kardemariinide koolid.
2. Kesk põllutöökoolid.
3. Kesk tehnikakoolid.
4. Maamõõdu koolid.
5. Politehnilised kursused.
6. Sõjakoolid.
7. Sõjaväe topograafia koolid.
8. Vaimulikud seminaarid.

7. Kõrgem eriharidus.

1. Tallinna tehnikum.
2. Kunstikool „Pallas“.
3. Hambaarsti kool.

1. Bakterioloogia kursused (kõrgemad).
2. Hambaarstide koolid.
3. Inseneeride koolid.
4. Kõrgemad kunstikoolid.
5. Kõrgemad keelte kursused õpetajate instituudi õigustega.
6. Kõrgemad muusikakoolid.
7. Tehnikumid.
8. Õpetajate instituudid.
9. Kõrgemad statistilised kursused (instituut) Petrograadis.
10. Võimlemise instituut Petrograadis.

8. Kõrgem (ülikooli) haridus.

1. Tartu ülikool.
2. Tartu ülikooli vabakuulajad — kui nad keskkooli lõpetanud.

1. Ülikoolid.
2. Ajaloo-keeleteaduse instituudid.
3. Veterinaar instituudid.
4. Põllutöö instituudid.
5. Metsa instituudid.
6. Maamõõdu instituudid.
7. Mäe instituudid.
8. Arheoloogia instituudid.
9. Kommerts instituudid.
10. Kunstide akadeemiad.
11. Meri akadeemiad.
12. Sõjaväe akadeemiad.
13. Vaimulikud akadeemiad.
14. Lütseumid (kõrgemad).
15. Politehnikumid.
16. Konservatooriumid.
17. Elektro-tehnika instituudid.
18. Nais-pedagoogika instituudid.
19. Nais-arstiteaduse instituudid.
20. Kõrgemad naiskursused.
21. Geoloogia instituudid.
22. Kõrgemad keelte kursused ülikooli õigustega.
23. Teede instituudid.
24. Kõrgemad põllumajanduslised kursused, ülikooli õigustega.

Liikide täpsete piirjoonte andmiseks ja tegelikuks käsitamiseks märkimise töös oli kokkuseatud õpeasutuste nimestik klassifikatsiooni järele, milles kõik endised ja praegused Eesti pinnal

f) Õpeasut. ni-
mest. klassi-
fikats. järele.

töötanud ja töötavad õpeasutused ülesloetud, peale 1 liiki kuuluvate koolide. Asja tähtsuse pärast toome ka selle nimestiku.

Eestiaegsed õpeasutused

Veneaegsed õpeasutused

2. Kõrgem algharidus üldine.

1. Baltiski kõrgem algkool. 2. Järva-Jaani kõrgem algkool. 3. Järvamaa täienduskool. 4. Kärkla kõrgem algkool. 5. Koeru-Aruküla kõrgem algkool. 6. Laiuse kõrgem algkool. 7. Lihula kõrgem algkool. 8. Märjamaa kõrgem algkool. 9. Mõisaküla kõrgem algkool. 10. Mustvee vene ja Mustvee eesti algkool. 11. Narva-Jõesuu kõrgem algkool. 12. Otepää (Nuustaku) kõrgem algkool. 13. Rõngu kõrgem algkool. 14. Torma kõrgem algkool. 15. Türi progümnaasium. 16. Vaivara kõrgem algkool. 17. Vasknarva kõrgem algkool. 18. Vissi erakool.	1. Aleksandri kool Põltsamaal. 2. Baltiski linna ehk kõrgem algkool. 3. Haapsalu linna ehk kõrgem algkool. 4. Karksi-Nuia eelgümnaasium. 5. Kirsipuu algkool. 6. Kuressaare linna ehk kõrgem algkool. 7. Lüganuse har. seltsi algkool. 8. Mustvee kõrgem algkool. 9. Mõisaküla har. seltsi eelgümnaasium. 10. Mõisaküla selts „Ars'i“ algkool. 11. Narva linna ehk kõrgem algkool. 12. Nuustaku kooli ja har. seltsi eelgümnaasium. 13. Paide linna ehk kõrgem algkool. 14. Pangratz'i kool Tallinnas. 15. Pauker'i kool Rakveres. 16. Petseri linna ehk kõrgem algkool. 17. Plesterer'i algkool. 18. Pärnu hariduse seltsi algkool. 19. Pärnu linna ehk kõrgem algkool. 20. Rahving'i erakool (nimetusega progümnaasium) Tallinnas. 21. Rakvere linna ehk kõrgem algkool. 22. Rakvere saksa progümnaasium. 23. Rakvere tütarlaste kõrgem algkool. 24. Reichardt'i erakool Kuressaares. 25. Röpina kõrgem algkool. 26. Salomon'i algkool. 27. Schüts'i tütarlaste kool Valgas. 28. Tallinna Aleksander I linna ehk kõrgem algkool. 29. Tallinna Katarina II linna ehk kõrgem algkool. 30. Tallinna tütarlaste linna ehk kõrg. algkool. 31. Tallinna õhtu kursused. 32. Tapa kõrgem algkool. 33. Tartu linna ehk kõrgem algkool. 34. Tõrva kõrgem algkool (Bolderana). 35. Türi progümnaasium. 36. Valga linna ehk kõrgem algkool. 37. Vasknarva kõrgem algkool. 38. Vestholm'i algkool. 39. Vester'i erakool -Valgas. 40. Viljandi linna ehk kõrgem algkool. 41. Viljandi Dumf'i erakool. 42. Viljandi Fovellin'i erakool. 43. Viljandi Knüpfer'i erakool. 44. Viljandi har. seltsi progümnaasium (algk.). 45. Vinni mõisa saksa algkool. 46. Volf'i progümnaasium. 47. Võru linna ehk kõrgem algkool.

Eestiaegsed õpeasutused

Veneaegsed õpeasutused

3. Kõrgem algharidus kutseline.

1. Järvamaa alam-põllutöökool.
2. Kuremaa karjakasvat. kool.
3. Linnapäa majapidam. ja aiatöökool.
4. Liplap'i majapidam. ja aiatöökool.
5. Meriväe jungide kool.
6. Metsanduse kursused.
7. Narva kunst-käsitöökool.
8. Polli alam-põllutöökool.
9. Põltsamaa käsitöökool.
10. Rakvere alam-põllutöökool.
11. Pr. Raamot'i majapid. kool (Sahkapuu).
12. Rootsi alam-põllutöö kool (Pürksi mõisas).
13. Saaremaa alam-põllutöökool.
14. Tallinna puutööstuse õpetõõtuba.
15. Tallinna kaubandusl. õhtukursused.
16. Tartu naiseltsi käsitöökool.
17. Tartu naisühingu käsitöökool.
18. Vahi alam-põllutöö- ja aiatöökool.
19. Vahi põllutöö talvekool.
20. Vana-Võidu alam-põllutöökool.
21. Vasalemma aiatöökool.
22. Velskerite kool.
23. Vigala alam-põllutöökool.
24. Võru alam-põllutöökool.
25. Õisu piimatalituse kool (end. Kuremaa).

1. Mellin'i halastaja õdede kool Tartus.
2. Narva alam-tehnika kool.
3. Tallinna raudtee-tehnika kool.
4. Tallinna alam-tehnika kool.
5. Tapa raudtee-tehnika kool.
6. Valga raudtee-tehnika kool.

4. Keskk eriharidus.

1. Aleksandri põllutöö keskkool (Olustveres).
2. Kamsen'i kaubanduskool, Viljandis.
3. Keila baptistide seminaar.
4. Kuressaare merikool.
5. Käsmu merikool.
6. Pärnu merikool.
7. Pärnu kaubanduskool.
8. Põhja-Eesti põllutöö keskkool Jänedal.
9. Tallinna merikool.
10. Tallinna tütarlaste kaubanduskool.
11. Tallinna poeglaste kaubanduskool.
12. Tallinna kunst-tööstuskool.
13. Tallinna Hansa kool (Leysti).
14. Tallinna laevamehaanikute kool.
15. Tartu kaubanduskool.
16. Tartu kaubandus-kommertskool.
17. Tartu lasteaednikkude seminaar.
18. Ühistegelised kursused Tallinnas.
19. Draama stuudio.

1. Aleksandri põllutöökool (Käo mõisas).
2. Baltiski merikool.
3. Grot'i (Schults'i, Fröbel'i) eraseminaar.
4. Hollemann'i õpet. seminaar, Tartus.
5. Heinaste merikool.
6. Kunda seminaar.
7. Käsmu merikool.
8. Kaarma seminaar.
9. Kuressaare merikool.
10. Narva merikool.
11. Passlepa seminaar.
12. Põhja-Eesti põllutöökool, Tallinnas.
13. Rakvere õpet. seminaar (kuni 1917 a.).
14. Tallinna poeglaste kaubanduskool.
15. Tallinna tütarlaste kaubanduskool.
16. Tallinna kunst-tööstuskool.
17. Tartu kaubanduskool.
18. Tartu õpet. seminaar (kuni 1917 a.).
19. Valga kaubanduskool.

5. Keskkooli haridus üldine.

1. Abja ühisreaalgümnaasium.
2. Ambla ühisreaalgümnaasium.
3. Amorett'i O., vene keskk. kursused.
4. Baltiski ühisreaalgümnaasium.

1. Eberhardt'i kool.
2. Beljajev'i tütarlaste gümnaasium.
3. Belersdorf'i tütarlaste kool.
4. Doom-kool.

Eestiaegsed õpeasutused

Veneaegsed õpeasutused

5. Keskkooli haridus üldine.

5. Doomkool saksa õpekeelelega.	5. Fölsch'i kool.
6. Eliise kool.	6. Grass'i keskkool.
7. Grass'i gümnaasium.	7. Haapsalu tütarlaste gümnaasium.
8. Haapsalu vene ühiskesk. kursused.	8. Henriette kool.
9. Järva maak. poegl. reaalgümnaasium.	9. Horn'i keskkool.
10. Järva maak. tütarl. reaalgümnaasium.	10. Hoven'i tütarlaste keskkool.
11. Jõhvi ühisreaalgümnaasium.	11. Ketler'i erapansioon Tallinnas.
12. Kaarli kogud. era-ühisreaalgümnaasium.	12. Kuressaare poegl. gümnaasium.
13. Kirsipuu ühisreaalgümnaasium.	13. Kuressaare tütarl. gümnaasium.
14. Kubu ühisreaalgümnaasium.	14. Jannau kool Tallinnas.
15. Kuressaare saksa ühisreaalgümnaasium.	15. Jukkum'i erakeskkool Tallinnas.
16. Laura vene ühisreaalgümnaasium.	16. Lender'i tütarlaste gümnaasium.
17. Lender'i tütarlaste reaalgümnaasium.	17. Narva poeglaste gümnaasium.
18. Lääne mk. ühisreaalgümnaasium.	18. Narva tütarlaste gümnaasium.
19. Lääne mk. õpetajate seminaar.	19. Muischell'i (Mellin'i) erakool Tartus.
20. Maidla vene emigrantide keskk. kurs.	20. Paide tütarlaste gümnaasium.
21. Mühlen, Ralf, keskk. kursused.	21. Paide saksa kool.
22. Narva linna I. reaalgümnaasium.	22. Pansch'i tütarlaste gümnaasium Tallinnas.
23. Narva linna II. vene ühisreaalgümnaasium.	23. Polangen'i erakeskkool Võrus.
24. Narva linna ühiskommertsikool.	24. Pärnu tütarlaste gümnaasium.
25. Narva vene keskkooli kursused.	25. Pärnu poeglaste gümnaasium.
26. Otepää (Nuustaku) ühisreaalgümnaasium.	26. Rahving'i tütarlaste gümnaasium.
27. Paide saksa ühisreaalgümnaasium.	27. Rakvere poegl. gümnaasium.
28. Petseri ühisreaalgümnaasium.	28. Schults'i gümnaasium Tartus.
29. Prantsuse gümnaasium (Lycée).	29. Schilov'i tütarlaste gümnaasium.
30. Pärnu linna ühisreaalgümnaasium.	30. Schmidt'i erakool Tallinnas.
31. Pärnu linna tütarlaste reaalgümnaasium.	31. Tallinna poegl. Aleksandri gümnaasium.
32. Pärnu linna ühisreaalkool.	32. Tallinna poeglaste Nikolai gümnaasium.
33. Pärnu saksa ühisreaalgümnaasium.	33. Tallinna tütarlaste gümnaasium.
34. Pärnu vene ühisreaalgümnaasium.	34. Tallinna reaalkool.
35. Pärnu õhtu keskkool.	35. Tallinna tütarlaste kommertsikool.
36. Põltsamaa ühisreaalgümnaasium.	36. Tartu Aleksandri poegl. gümnaasium.
37. Rakvere linna tütarlaste gümnaasium.	37. Tartu E. S. keskkool.
38. Rakvere saksa ühisreaalgümnaasium.	38. Tartu reaalkool.
39. Rakvere õpetajate seminaar.	39. Tartu kommertsikool.
40. Ratleff'i reaalgümnaasium.	40. Tartu Treffner'i gümnaasium.
41. Rápina ühisreaalgümnaasium.	41. Uspenski poegl. gümnaasium.
42. Saaremaa ühisreaalgümnaasium.	42. Zedelmann'i keskkool.
43. Tallinna I. poegl. gümnaasium.	43. Valga tütarlaste gümnaasium.
44. Tallinna I. tütarl. gümnaasium.	44. Valga reaalkool.
45. Tallinna II. tütarlaste gümnaasium.	45. Viljandi tütarlaste gümnaasium.
46. Tallinna III. tütarl. saksa reaalgümnaasium.	46. Võru tütarlaste gümnaasium.
47. Tallinna I. poegl. reaalkool.	
48. Tallinna II. poegl. reaalkool.	
49. Tallinna õpetajate seminaar.	
50. Tallinna saksa poegl. reaalgümnaasium.	
51. Tallinna vene poegl. reaalgümnaasium.	
52. Tallinna vene tütarl. reaalgümnaasium.	
53. Tallinna ühis õhtukeskkool.	
54. Tallinna poegl. kommertsikool.	
55. Tallinna tütarl. kommertsikool.	
56. Tallinna College'i ühisreaalgümnaasium.	

Eestiaegsed õpeasutused

Veneaegsed õpeasutused

5. Keskkooli haridus üldine.

57. Tartu I. poegl. reaalkool.
58. Tartu tütarlaste gümnaasium.
59. Tartu E. N. K. S. tütarl. gümnaasium.
60. Tartu vene ühisreaalgümnaasium.
61. Tartu linna vene gümnaasium.
62. Tartu linna õpetajate seminaar.
63. Tartu linna ühiskommertskool.
64. Tartu linna ja maak. ühiskommertskool.
65. Tartu õhtu-keskkool.
66. Tapa ühisreaalgümnaasium.
67. Treffner'i poegl. gümnaasium.
68. Tõrva ühisreaalgümnaasium.
69. Vaivara vene keskk. kursus.
70. Valga linna poegl. reaalgümnaasium.
71. Valga linna tütarl. reaalgümnaasium.
72. Valga linna saksa ühisreaalgümnaasium.
73. Valga vene ühisreaalgümnaasium.
74. Valga läti ühisreaalgümnaasium.
75. Valter'i reaalgümnaasium.
76. Vestholm'i poegl. reaalgümnaasium.
77. Viljandi E. H. S. tüt. gümnaasium.
78. Viljandi maak. poegl. reaalgümnaasium.
79. Viljandi I. tütarl. reaalgümnaasium.
80. Viljandi saksa ühisreaalgümnaasium.
81. Viljandi ühiskommertskool.
82. Viru maak. poegl. reaalgümnaasium.
83. Väike-Maarja ühisreaalgümnaasium.
84. Vändra ühisreaalgümnaasium.
85. Võru E. H. S. poegl. gümnaasium.
86. Võru E. H. S. tütarl. gümnaasium.
87. Võru õpetajate seminaar.
88. Zech'i asut. tütarl. reaalgümna.

6. Keskkooli haridus kutseline.

1. Sõjakool Tallinnas.
2. Tallinna eeltehnikum.
3. Ämmaemandate kool. Tartus.

Vene ajal sarnaseid kooli tüüpe Eestis polnud.

7. Kõrgem eriharidus.

1. Hambaarsti kool Tartus.
2. Kunstikool „Pallas“.
3. Tallinna tehnikum.

1. Eraülikool (Rostovtsev'i).
2. Hambaarsti kool Tartus.
3. Tartu õpetajate instituut.
4. Tartu bakterioloogia kursused.

8. Kõrgem (ülikooli) haridus.

1. Tartu ülikool.
(Üliõpilastele on kaasaarvatud vabakuulajad,
kes keskkooli lõpetanud).

1. Loomaarsti instituut.
2. Tartu ülikool.
3. Tartu kõrgem. nais-kursused.

Peale isikute, kelle kohta ülesantud õpeasutuste järele otsekohe nende hariduse liigi üle võis otsustada, olid veel mõned rühmad mitte nii kindlalt äramääratud teadetege hariduse üle. Need liigid said järgmiselt määratud:

g) Täiendavad liigitused.

1) Teated hariduse ja kirjaoskuse üle puuduvad, kuhu kuuluvad kõik, kelle isiklistel kaartidel hariduse ega kirjaoskamise peale midagi vastatud polnud ehk vastuste asemele jooned tõmmatud.

2) Pole koolis käinud, kuhu kuuluvad isikud, kelle isiklistel kaartidel kooliskäimise peale eitavalt vastatud ehk — kelle juures kooli kohta midagi tähendatud pole, kuid lugemise ja kirjutamise peale vastatud „ei, ei“ ehk „ja, ei“.

3) Kirjaoskajad, kuid kool ülestähendamata, sellega mõistes neid, kelle lugemise ja kirjutamise peale jaatavalt vastatud, kuid kooli kohta midagi ehk mingi kriipsutamisega vastatud.

4) Kool ülesantud, kuid hariduse liik teadmata, mõistes selle all neid, kelle juures kooli nimetuse järele hariduse liik võimata kindlaks teha.

5) Arvatava alg- ja kõrgema algharidusega, kuhu kuuluvad isikud, kelle juures tööala ehk muude vastuste järele isikl. kaardil pidi oletama, et isik koolihariduse osaliseks saanud (näit. kooliõpetaja, raamatupidaja jne.).

Need, keda selle rühma seast enam vähem kindlalt jaotada võis, said selle arvatava hariduse järele veel jaotatud:

- arvatava algharidusega*) ja
- arvatava algharidusest kõrgema haridusega**) isikuteks.

h) Hariduse ja kirjaoskuse järele märkimise tehnika.

Hariduse liikisid, mis sarnastena ka vastavatesse tabelitesse tulid, märgiti järgmiste sümbolidega läbitöötamiseks (punase pliitsiga):

Teadet kirjaoskuse ja hariduse üle puuduvad	Jäi märkimata
Pole koolis käinud	⊙
Kirjaoskajad, kelle juures õpeasutus ülestähendamata	—
Kool ülesantud, kuid	
hariduse liik teadmata — üldarv.	<
" " " — arvatav alg- ja kõrgem algh.	<A
" " " — arvatav kõrgem, kui algh.	<KO
Algharidus	A
Kõrgem algharidus üldine	AL
Kõrgem algharidus kutseline	KAK
Kesk-erikooli haridus	KER
Kesk-kooli haridus üldine	KE
Kesk-kooli haridus kutseline	KEL
Kõrgem eriharidus	EK
Ülikooli haridus	Ü

Tähendatud märgid kirjutati isikliku kaardi pahemale poolele:

- kui kool lõpetatud,
- kui kooli lõpetamise üle teated puuduvad;

paremale poolele:

- kui kool lõpetamata,
- kui praegu veel õpib.

Õpilased tähendati ära vastava tähe ehk märgi allakriipsutamisega.

* * *

*) Haridusministeeriumi nõusolekul arvestati selle punkti juures ühtlasi isikuid, kes õppinud ehk õpivad järgmistes õpeasutustes:

- Rahvaülikoolides eestiaegsetes, rahvaülikoolides veneaegsetes, silmaspidades isiku tööala.
- Prl. Sell'i võõraste keelte koolis, Tartus,
- Tallinnas kujutavate kunstide studios,
- Alamates muusikakoolides eestiaegsetes.

**) Nende seas arvestati ka:

- Igasugustel kõrgematel kursustel (veneaegset), mille õpekava haridusministeeriumil teadmata,
- Kõrgemates Eesti muusikakoolides (eestiaegs.),
- Rahvaülikoolides, veneaegsetes — silmaspidades isiku tööala ja kooli kava.

Hariduse liigi määramise juures, juhtumisel kui kaks õpeasutust olid ülesantud, talitati järgmiselt:

- 1) kui ülesantud oli alg- ja keskkool, siis võeti arvesse keskkool;
- 2) kui kesk- ja kõrgem õpeasutus, siis kõrgem;
- 3) kui kaks kõrgemat õpeasutust — siis see, mis lõpetatud.

Kui mõlemad lõpetamata ehk lõpetatud, siis see, mis tööalale rohkem vastas.

Õpeasutuste klassifikatsioonis võiks puudusi leida vahest ainult selles mõttes, et üksikute õpeasutuste ühe ehk teise rühma alla paigutamise nõus ei ole. Kuid vaevalt tohiks sarnased puudused suured olla, sest nimetatud klassifikatsioon sai põhjalikult kaalutud Keskbüroo, Haridusministeeriumi ja Statistika Nõukogu poolt.

Teine asi on klassifikatsiooni põhimõtteline külg, alus, millest liigitamisel väljamindud. Kuigi mõisted — algharidus, keskharidus, kõrgem haridus ühes nende liigitustega kindlate rühmadena kujunevad, on siiski algusest peale selge, et algharidusega isikud üldrahvaarvus kaugelt valdavad on ja sellepärast võib eeldada soovi nimelt algharidust omanud isikute arvu veelgi edasi jaotada alghariduse üksikute rühmade järele, põhjenedes sellel, et kõige suuremat rühma on soovitatav üksikasjalisemalt jaotada, vähem tähelepanu pöörates kesk- ja kõrgema hariduse liigitamise peale.

Oleks näituseks mõeldav soov eriti teada saada isikute arvu, kes õppinud kihelkonna-, ministeeriumi-, valla-, linna-koolides jne., kuna nende võrdlev tähtsus ja programm võrdlemisi lahkuminev oli jne.

Peab tähendama, et sarnane mõte rahvalugemise programmi kindlaksmääramisel liikumas oli, kuid tema teostamiseks oleks pidanud veelgi kaugemale minema, kindlaks tehes iga isiku kohta mitte ainult õpeasutust, vaid ka seda, mitmendamas klassis selles ehk teises õpeasutuses tema on õppinud (kui kursus lõpetamata) ehk õpib. Loomulik, et sarnane jaotus veelgi täielikumalt ülevaadet hariduse kohta oleks võinud pakkuda, võimaldades jaotada isikuid rohkem sisuliselt, mille juures see iseäranis tähtsaks oleks kujunenud vanemates algkooli tüüpides õppinute kohta. Kuid kuna praegusel kooli ümberloomise ajal on vaevalt mõeldav mingisugust klasside kõrvutamist täielikus ulatuses teostada, tuli ka sellest loobuda ja leppida õpeasutuste tüübilisemate üldjoontega.

Põhjenedes täiesti õpeasutuste klassifikatsioonil, muutus rahva jaotamine hariduse järele formaalseks, ühtlasi ka objektiivseks. Meie hariduse järele jaotusest saab teada, et üks või teine isik õppis selles või teises õpeasutuses. Nende kohta, kes õpeasutuse lõpetanud, on see ka ühtlasi haridust määrav moment, sest selle järele saame teada, et ta on vastava hariduse omanik. Kuid peale selle oli soov fikseerida ka neid, kes ühes ehk teises õpeasutuses õpivad, praegu seal viibivad, ja ka neid, kes mingis õpeasutuses õppinud on, olgugi vastavat kursust mitte lõpetades.

Soovides neid siiski eraldada, et võimalus oleks ühte või teist jaotust tarvitada, said sarnased isikud lõpetanutest eraldi arvestatud.

Oleks kahtlemata veel parem olnud, kui nende seas oleks olnud eritatud õpilased ja need, kes õppimise juba katkestanud. Olevate materjalide alusel oleks seda võimalik olnud teha, kuid see oleks tabeli kulukamaks teinud ja, kuna kooliõpilaste arv kooli statistika poolt eriti kindlaks tehakse, võis sellest loobuda.

Nii siis on hariduse kohta käival tabelil kaks osa. Üks neist, mis enamvähem kindlalt otsekohe haridust fikseerib, s. o. numbrite rida, mis isikute arvu määrab, kes vastava õpeasutuse lõpetanud, on täiesti kindel kategooria, mida sarnasena ka tuleb võtta. Küsimused võivad siin olla ainult õpeasutuste tüüpide järele liigitusest, mille kohta lahkarvamisi võib leida, kuid siin on juba see paremus, et klassifikatsiooni ja vastavate nimestikkude järele selgesti ära näha on, kus rühmas see ehk teine õpeasutus arvestatud, nii et kui keegi ka vastava klassifikatsiooni ühe või teise rühmitusega nõus ei peaks olema, jääb tal võimalus kindlaks teha, kuhu rühma selle või teise haridusega isikud mahutatud ja vastavalt rääkida selle ehk teise rühma suurendamisest ehk vähendamisest.

Teine asi on aga lõpetamata haridusega isikud. See on juba ebamäärasem isikute hulk. Siia kuuluvad kõigepealt isikud, kelle õppimine pooleli jäänud, mille juures nii mõnedki neist lõpetamisele ligidal olid, et neid peaaegu lõpetanuteks võiks lugeda. Suurem hulk on muidugi

i) Märkused õpeasutuste klassifikatsiooni kohta.

j) Hariduse liigituse iseloom õpeasutuste klassif. alusel.

neid, kes õppimise poole peal ehk ka enne seda katkestasid. Selgem on muidugi õpilaste rühm. Kuid ka siin teeb raskusi piirjoonte tõmbamine alg-, kesk- ja kõrgema kooli vahel.

Teatavasti on hulk keskkoolide õpilasi algkoolides õppinud, niisama ka jälle kõrgema kooli õpilasi alg- ja keskkoolides. Kui oma praeguse õpeasutuse tüübi järele vastav isik ka lõpetamata haridusega on, ja vastavalt märgitud, tuleb ometi arvesse võtta, et ta alama õpeasutuse lõpetanud on, tähendab, omab õiguse loetud saada vastavat alamast õpeasutusest lõpetanuks. Ka selle rühma isikute arvu ei saa kindlaks teha, sest õppijate keskel on ka neid, kes keskkooli alamates klassides õpivad, mis õieti alles algkoolile vastab.

Need nähtused on ühelt poolt — teiselt on esialgu ebaloogilise paiste nähtus, kuid mis siiski tõsi on ja mille leidmine ainult käesoleva märkimissüsteemi abil — õpeasutuste järele jaotades — võimalik oli. Meil on olemas terve rida isikuid, kes küll koolis on käinud, kuid siiski kirjaoskamatud on. Nende isikute arv saabub kirjaoskuse isikute üldarvust (maakondade väljaanded — tab. 6 a ja c) koolis mittekäinud kirjaoskamatud arvu (mk. v. tab. 6 a toodud) maha arvates.

Sarnased isikud tulevad ette peaaesjalikult 50—60, 70 ja üle selle vanusaastates ja on selle aja algkooli kasvandikud, kus ainult piibli ja katekismuse lugemist ja kirikulaulusid õpetati, kuna kirjutamise peale peaaegu rõhku ei pandud. Mitmed nendest isikutest on vastavad õpeasutused lõpetanud ja figureerivad lõpetajate seas.

Tuleb ette kirjaoskamatud, kes omal ajal kirjaoskajad olnud, selle aga ajajooksul täiesti ära unustanud ehk ei suuda seda vanaduse tõttu. Kuid tuleb ette kirjaoskamatud ka nooremates vanusaastates, peaaesjalikult lõpetamatute hulgas. Need on juba isikud, kes nii vähe aega koolis on käinud, et selle aja jooksul pole suutnud üldse kirjaoskust täielikult ära õppida. Arvatavasti on mõnel pool ka registreerija, juhtnööri kinni pidades, kirjaoskajatena arvestamata jätnud algkooli õpilased, kes oma teada kogeledes lugesid ehk suuremad kirjamehed ka polnud. Üldine märkimisest jäänud mulje on, et instruksiooni lugemise ja kirjutamise oskuse üle võrdlemisi valjult on võetud.

Kõigis vanusrühmades tulevad ette kooliskäinud kirjaoskamatud, kes koolis küll kirjaoskajad olnud, selle oskuse aga vigasuse tõttu kaotanud, näituseks pimedad, vaimuhaiged, käest halvatud jne.

Neid isikuid polnud soovitatav arvestamisest välja jätta selle erihuvi pärast, mis nad pakuvad. Isikul, kes neid juhuseid arvestada ei soovi, on täieline võimalus vastavatest tabelitest neid maha arvata. Kuna hariduse esineb formaalse tunnusega õpeasutuses viibimise kohta, oli võimata teistsuguselt talitada.

Nii siis, tabeli hariduse järele jaotamise kohta pakub teiste tabelite kõrval, kus kindlad tunnused piirjooned juba tabeli jaotustega ette ära määratud, võrdlemisi laiemaid võimalusi. Tema järele on kõigepealt võimalik kindlaks määrata isikute arvu, kes teatava õpeasutuse lõpetanud, sellega kindlaks tehes nende isikute hariduse järele jaotust. Teiseks teatud korrektiividena tarvitades arvused õpilaste arvu kohta, on võimalik kindlaks teha isikute arvu, kes vastavates õpeasutustes õpilastena kursust mitte lõpetades viibinud on, niisama kui eraldada ka nende arvu, kes õpeasutustes küll olles, kuid siiski veel senini kirjaoskamatud on jäänud.

Võttes sarnasena esimest ja teist arvu, välja jättes või ühendades soovi järele kolmat, on igaühel võimalus oma seisukohast meie hariduse seisukorda hinnata.

Tab. 8. Sünnikoht, vanus, sugu.

a) Tabeli sisu.

Tabeli siht oli andmeid anda riigis ettetuleva sisemise rahva liikumise kohta, näidates maakondade vahelist elanikkude liikumist.

Andmed sünnikoha üle on toodud järgmise jaotuse järele:

- 1—6. Sama maakond (jaotub sama administr. üksus, linn ehk alev, alevik ehk vald).
- 7—28. Teised maakonnad (29—32 neist Tallinnas, linnades teistes maakondades).
- 33—38. Välisriigid (jaotub: Nõuk.-Vene, Läti, teised riigid).
- 39—40. Teadmata.

See jaotus on ühtlane, peale Petseri maakonna. Siin tuli sama (Petseri) maakonna alajaotustest loobuda. 1922 a. läbiviidud maakonna uue valdade jaotusega (end. 4 vallast 11 valda) pole

elanikud täiel määral harjunud, mis iseäranis avaldub juhtumistel, kui andmeid mineviku kohta anda tuli. Sellega ka seletatav asjaolu, et suurem osa elanikka oma sünnikoha endiste administratiiv piiride järele üles andsid.

Tabel saabus 9 masinoperatsioonis, C.-klaviatuuri järele, peale Järva maakonna. Et arvestamismasinaid mitte üleliiga koormata, oli mõeldud sünnikoht käsitsi läbitöötada. Kuid kuna Järva maakonna läbitöötamisel selgus, et ka üksiku tabeli käsitsi läbitöötamine palju rohkem tööjõudu nõuab, tuli ka siin käsitsi läbitöötamisest loobuda ja läbitöötamist masinal jätkata.

Rahvalugemise instruksioonis oli küsimuse „kus sündinud“ vastusena soovitud :

„linnas sündinute kohta ülestähendada linn, maal sündinute kohta — vald ehk alevik; väljamaal sündinute kohta ülestähendada riik, peale selle ka linn ehk administratiiv jaotus. Kõigi sünnikoha äramääramiste aluseks võeti praegune Vabariigi piir (ja administr. jaotus) ja riikide praegused piirid.“

Tunnuse läbitöötamisel tuli kõrvaldada kaks kõige sagedamini korduvat puudust: nimelt sünnikohana ülesantud mitte administratiiv üksus, vaid koha nimetus, ehk jälle on tähendatud maakond ilma valla või alevi nimetuseta. Esimesel juhtumisel kordusid tihti mõisate ja külade nimetused, mida sellekohaste erinimestikkude järele kontrollida ja vastavasse administratiiv üksusesse kanda tuli. Teisel juhtumisel tuli arvestada ainult üldise maakonna nimetuste järele.

Peale nende puuduste kordusid veel järgmised:

1) Juhusel, kui isik teatab oma sünnikoha nimetusega, mis mitmes maakonnas ette tuleb, jättes maakonda nimetamata, arvestati selle maakonnaga, mis isiku registreerimise kohale ligem (näit.: Kabala—Viljandi, Viru ja Harju m.; Tammiste—Pärnu ja Tartu m.; Talli—Pärnu ja Valga m. jne.).

2) Kui isik teatanud maakonna, kuid valla nimetuse asemel teatanud mingisuguse koha nimetuse, mille kohta kindlaks teha ei saa, kus vallas ta asub, arvestatud sama vallaga, kus registreeritud.

3) Tihti oli vald määratud maakonda, kuhu see ei kuulu. Iseäranis palju oli neid juhtumisi nende valdadega, mis maakondade piiri muutusel teise maakonda üle said viidud — nagu: Viljandi, Tartu ja Võru maak. — Valga maakonda. Siin tuli arvestada valda praeguse kuuluvuse järele, mille käsitamiseks erinimestikud kokku olid seatud.

Sünnikoha läbitöötamisel on välisriikides püütud arvestamist suuremate administratiiv üksuste järele viia, — kubermang, departement jne. Meie tabelites on võetud sünnikoha arvestamise üksusena maakond, mis juures alajaotusena said võetud „samas maakonnas sündinute“ kohta: a) sama adm. üksus, b) linn ehk alev ja c) alevik ehk vald, kuna „teistes maakondades“ sündinute kohta eraldi linnades sündinud ja neist veel eriti Tallinnas, kui pealinnas, sündinud võeti. milliste jaotuste järele ka andmeid võimalik lahutada on. Samas maakonnas, samas admin. üksuses sündinute arvust saabub võimalus kõige suuremat osa kohalikus adm. üksuses sündinuid kindlaks teha. Et meil välisriikides sündinuid vähe, siis ei paistnud tarvidust neid eraldi iga riigi kohta võtta, peale Nõuk.-Vene, kust optandid, ja piiririigi — Läti.

Tab. 9. Usk, vanus, sugu.

Tabelis on võetud järgmised usutunnistused: Lutheri, Ap.-Õigeusu, Rooma-Katoliku, Baptisti ja muud ristiusu lahud, Juudi usk, muud usud, väljaspool uske ja usk teadmata.

Tabel saabus masinoperatsioonis 9, C.-klaviatuuri järele.

Rahvalugemise instruksioonis oli küsimus usu üle järgmises ulatuses võetud:

„Usu all tuleb mõista teatud kirikliku ühingu usutunnistust, mida isik, kas sündides oma-nud või pärastpoole vastu võtnud. Kui isik sündides omatud ehk pärastpoole vastu võetud usku enam omaks ei pea, tuleb usk siiski ülestähendada, isiku sellekohase soovi korral juurde tähendades, et ta seda usku omaks ei pea.“

b) Tabeli andmete läbitöötamise viis.

c) Sünnikoha mõiste käsitlemine rahvalugemisel.

d) Sünnikoha andmete kontrollimine.

e) Märkused sünnikoha läbitöötamise klassifikatsiooni kohta.

a) Tabeli sisu

b) Tabeli läbitöötamise viis.

c) Usu küsimuse käsitlemine rahvalugemisel.

„Laps, kelle usk veel määramata, tuleb ülestähendada vanemate soovi järele, kui aga vanemad lapse usu küsimuse lahtiseks jätavad kuni lapse enese otsustamiseni, tuleb lapse kohta usu küsimuses kirjutada: „usk määramata.“

d) **Andmete kontrollimine.**

Peab tähendama, et laste kohta ainult üksikudel juhtumistel oli ülestähendatud „usk määramata“, kuna harilikult vanemate usutunnistus üles antud oli. „Väljaspool uske“ oli neist juhtumistest rohkem, kuid üldiselt siiski võrdlemisi vähe üles antud. Tuli ette ka vastuseid „Lutheri usku ristitud, kuid praegu väljaspool uske“, „Lutheri usku ei tunnista“. Need said arvestatud „väljaspool uske“.

Läbitöötamisel muude ristiusu lahkude alla on arvatud järgnevad usud:

1. Anglikaani, Ameerika protestandi, Kalvini, Saksa reformeeritud, Ev. Kristuse ja Evan-geeliumi, Schveitsi ja Hollandi reformeeritud, Mennonidi, Piiskoplik-methodisti, Irvin-giaani, Adventisti, 7 päeva adventisti, Armeeno-Gregoriaani, Vaba Kristlaste, Sektandi, Zvingli; Prii usk, Vanausulised, Vennaste Kogudus, Christian science, Nelipühi Kogudus.
2. Apostl. Luth. usk — arvestatud Lutheri usuna.
3. Eesti-Katoliku ja Greeka-Katoliku usk — arvestatud Apostl.-Õige usuna.
4. Mosaich — arvestatud Juudi usuna.
5. Kui „Katoliku usk“ juures tähendamata jäetud kas „Rooma-“ või „Greeka-“ on poolakate ja venelaste kohta kahtlastel juhtumistel küsimus otsustatud rahvuse ja sünnikoha järele: lugedes poolakaid — Rooma-Katoliku usku, venelasi — Ap.-Õiget usku.

Tab. 10. Vigased ja vaimuhaiged.

a) **Tabeli sisu.**

Tabeli siht on kindlaks teha vigaste ja vaimuhaigete üldarvu ja nende jaotust admin-istratiiv üksuste järele.

Tabelis on antud:

- 1—8. Pime, kurt, tumm, kurtumm.
- 9—24. Ühe käe puudumine — täielik, osaline (alajaotusega parema, pahema ehk ühe käe puudumine ilma tähend.).
- 25—28. Kahe käe puudumine — täielik, osaline.
- 29—32. Ühe jala puudumine (ilma tähendamata) — täielik, osaline.
- 33—36. Kahe jala puudumine — täielik, osaline.
- 37—44. Vaimuhaiged (alajaotusega — sündimisest saadik, pärast poole, teadmata ajast).

Tabelis on toodud „vigasuste ja vaimuhaiguste“ arv, mis isikute arvust erineb, sest ühel isikul võib kaks ja ka rohkem puudust olla. Kuid et ka isikute arvu tabeli järele võimalik saada oleks, selleks on iga sarnase juhtumise kohta märkus tehtud.

b) **Tabeli läbitöö- tamise viis.**

Tabel vigaste ja vaimuhaigete kohta sai osalt käsitsi, osalt masinal läbitöötatud. Masinal arvestatud on Pärnu, Saare, Lääne, Harju, Viljandi ja Valga maakonnad. Kuid ka nende maa- kondade kohta on tabelitesse märkused ühendatud vigasuste kohta käsitsi uuesti sisse kantud.

c) **Mõistete käsi- tamine rahva- lugemisel.**

Vigasuste ja vaimuhaiguste registreerimise piirid said erikomisjoni poolt läbi haru- tatud ja kindlaks määratud. Rahvalugemise instruksioonis olid need tunnused järgmises ulatuses võetud:

Küsimus 14. Märkus vigaste kohta. Ülestähendada: kas a) pime, b) kurtumm, d) kurt, e) tumm f) kas puudub käsi ehk jalg (täielikult, osaliselt).

- p. 35. Küsimuses vigaste kohta tuleb ainult neid vigasusi ülestähendada, mis küsi- muses nimetatud, seejuures vigasuste ülesmärkimisel järgmisi tunnusi aluseks võttes:
- p. 36. Pimedaks registreeritakse isik, kes mõlemate silmadega ei suuda ära näha ühe jala kauguselt käe sõrmi. Kõiki muid kergemaid nägemise vigu ja puuduseid ei registreerita. Samuti ei tule registreerida ühe silma täielikku nägemise puudu- mist, kui teine silm seejuures terve, ehk ka puudulik, kuid siiski näeb sõrmi ühe jala kauguselt. Vastus küsimuse peale on: „pime“.
- p. 37. Kurdi registreeritakse isik, kes ei kuule ühe jala kauguselt keskmise häälega rääkimist. Kergemaid kuulmise puudusi mõlemate ehk ainult ühe kõrvaga ei registreerita. Vastus on ühesugune: „kurt“.

- p. 38. Tumm on isik, kel rääkimise võime puudulik, mille tagajärjel ta arusaadavalt oma mõtteid kõne teel avaldada ei suuda. Kõiksugu vähemad keele vead, nagu üksikute häälikute ebahääldamine, hääle puudus külmetamise ehk kurguhaiguse korral, mille juures isik sosinal räägib, arvesse ei võeta. Kui isik hääldab toone, arusaadavaid ainult temaga harjunuile, millest võõrad aru saada ei suuda, on ta ikkagi „tumm“.
- p. 39. Kurttumm on isik, kelle juures mõlemad eelmised tunnused leiduvad. On isik, keda kurtummaks peetakse, täielikult rääkimisvõimetu, kuid sellejuures kuuleb keskmise häälega rääkimist ühe jala kauguselt, on ta ainult tumm, ja nõnda peab teda ka üles tähendatama.
- p. 40. Käte ja jalgade puudumised registreeritakse täielikud ja osalised. Osaliseks käe puudumiseks loetakse peopesa puudumine ühes sõrmedega. Mõne sõrme ehk ka kõigi sõrmede puudumisi, kui peopesa olemas, ei registreerita. Käe täieliseks puudumiseks saab registreeritud käe puudumine mitte vähemalt, kuni käeosani ülevalpool küünarnukki. Jalgade osaliseks puudumiseks tuleb registreerida juhtumised, kui kandpinnast midagi järele pole jäänud, nii et vigane, kui ta vigastatud jalal ka käib, mitte harilikule jala kandpinnale ei toeta, vaid loomulikule jala osale, ülevalpool kandpinda ehk kunstlikult allaseatud abinõule (proteesid, puujalg). Jala täielikuks puudumiseks loetakse jala puudumine pealtpoolt põlve. Käte ja jalgade puudumiseks ei saa loetud nende liikmete funktsionaalsed puudused, nagu halvatuse, ja nende liikmete orgaaniliste puuduste seast ei saa registreeritud liikme areenimise vead, nagu juhtumine, kui üks jalg (käsi) teisest vähem ehk lühem. Ikkagi tuleb registreerida ainult liikme osalist ehk täielikku puudumist ülevalpool kindlaksmääratud raamides. Registreerimise juures tuleb ülestähendada, kas ühe ehk mõlema, ja kumbal poolel, ning kas mitte kombineeritud vigasus olemas, näit., puudub parem käsi osaliselt, puuduvad pahem (vasak) käsi täielikult ja parem jalg osaliselt jne.

Küsimus 15. Märkus vaimuhaigete kohta.

- p. 41. Nõdra- ja hullumeelsed registreeritakse ühe nimetuse all „vaimuhaiged“. Vaimuhaigeteks tuleb lugeda neid, kel vaimuelu avaldused alaliselt puudulikud ehk anormaalised on. Registreerimise juures tuleb äratähendada, kas vaimuhaige haiguste tundemärkidega sündinud ehk need hiljem omanud. Võimalikud vastused on: „vaimuhaige sündimisest“, „vaimuhaige 5 eluaastast“ jne.

Vaimuhaigeks ei arvata langetõbe.

d) Läbitöötamisel klassifitseeriti tunnused antud instruksiooni järele. Juhused, mis instruksiooni järele polnud soovitud ülestähendada, kui siiski seda tehtud oli, said välja jäetud. Peasjalikult olid need juhtumised sarnased, kus vigasus palju nõrgemal kujul esines, kui seda soovitud oli registreerida. Näit. „kaks sõrme puuduvad, puudub põial, kuuleb halvasti, mõistuse poolest kerge, mõistus puudulik, vaimuvaene“ jne. Siin oli korrektiiviks tööala. Mõistuse poolest puudulikuks ehk vaimuvaeseks arvatud isik, kui tal iseseisev tööala oli, ei arvatud vigaste hulka. Pensionäärina või ülevalpeetavana esinevad aga said arvatud.

d) Andmete klassifitseerimine.

III.

Andmed majade ja korterite kohta

(tab. 12, 13, 14).

1. Programmi ulatus.

Et mitmed linnad — eriti pealinn — korteri kriisi all kannatavad, võeti rahvalugemise programmi ka korteriolude uurimine. Küsimust polnud võimalik muidugi soovitavas ulatuses selgitada, sest tähtsamaks jäi rahvalugemisel demograafiliste tunnuste valgustamine.

Eriti korterite seisukorda ja sisseseadeid uuriti ainult linnades ja alevites, sest maal ei tundunud selle järele nii teravat tarvidust.

Programmi ulatus.

Vaatluse alla võeti ka linnadeski ainult üldisemad küsimused, kusjuures kõik korteri siseseaded — veevõrk, kanalisatsioon, köök, väljakäigukoht jne. — mis mitte korteris ei asunud ehk korteriga otsekoheses ühenduses polnud, arvestamata jäid.

Tähtis oleks olnud selgitada linnades muu seas veel eluruumide suurust, ühenduses elanikkude tihedusega: korterite põranda pindala ja õhu mahutust, kuid korterite mõõtmine rahvalugemisel oleks juba tehniliselt, muid asjaolusid arvesse võtmata, läbiviimata olnud.

Olgugi, et rahvalugemisel saadud andmed korterite ja majade praegust olukorda täies ulatuses ei valgusta, — tuleb ka saadud materjali, kui ainukest sellesarnast terve riigi kohta, väärtiselt hinnata. Ta jääb aluseks kruntide, majade ja korterite eriüleskirjutamistele, mida linnad — vähemalt need, kus korteri küsimus teravam — lähemal ajal peaks korraldama, kui nad küsimust tõsisemalt tahavad võtta.

Kuni eriüleskirjutamiste teostamiseni aga peab see materjal, mis rahvalugemine korterite-majade kohta annud, aitama selgitada korteriolusid üksikutes administratiiv üksustes. Vigu, nagu kontroll-operatsioonid näitasid, oli tehtud kohtadel võrdlemisi palju. Kuid arvestades töö erakorralise suurejoonelisusega, töö uudsusega ja sellest tingitud kogemuste puudulikkusega kohtadel, — peab tunnustama, et lugemispersonal omas enamuses selle vastutusrikka töö läbiviimisel oma parema oskuse ja teadmisega oli püüdnud kaasa aidata. Pealegi ei sünnitanud algmaterjali puudused läbitöötamisel ülepeasemata takistusi, ja olid, lõppude-lõpuks, ikkagi ühel ehk teisel teel lahendatavad.

Tähtsamate puuduste iseloomustamine ja nende kõrvaldamisviis on kirjeldatud allpool.

Üldrahvalugemine andis meile eluhoonete ja elukorterite kohta järgmist:

A. M a a l (valdade ja alevikkude kohta).

1. Elumajade arv.
2. Elumajade ehitusmaterjal (vundament, seinad, katus).
3. Elukorterite ja -tubade arv majas.
4. Elanikkude arv majas.
5. Tühjade elumajade ja -korterite tühioleku põhjused.

B. Linnades ja alevites.

1. Elumajade arv ja ehitusmaterjal (vundament, seinad, katus).
2. Majakordade arv.
3. Elukorterite arv majas ja asukoht (kordade järele).
4. Tühjade elumajade ja -korterite tühioleku põhjused.
5. Tubade ja elanikkude arv korteris.
6. Andmed korteri kasutamise viisi kohta:
  - a) ainult elamiseks tarvitav,
  - b) ühes ka muuks otstarbeks (missuguseks nimelt).
7. Andmed korteri siseseaded: köögi, kloseti, kanalisatsiooni, veevärgi, kütte ja valgustuse kohta.

Peale selle märgiti arvuliselt üles elumajas asuvad muud ruumid: poed, kaubamajad, ladud, kontorid, kantselei-ruumid jne. Ülestähendati ainult need eriruumid, milles ei elatud; ühtlasi ka clamiseks tarvitatavad eriruumid loeti elukorteriteks harilikus korras.

2. Majade ja korterite mõistete käsitlemine rahvalugemisel.

Ülemines rahvalugemise materjalide — majajämbrikkude ja korterilehtede — ja tabelite (v. 12, 13, 14) selgitamisele, tuleb lühidalt valgustada eeltöid materjalide läbitöötamiseks ja tegelikkuse läbitöötamiseks, ette tuues algmaterjali vigu ja puuduseid, mis tööprotsessis avaldusid ja ära näidates ühtlasi tähtsamate, tüüpilisemate puuduste lahendamiseviise.

Selgitada üksikasjalisemalt ja arusaadavamaks teha tunnuste mõisteid, nende käsitlemist ja nõudeid, mis olid ülesseatud Keskbüroo poolt majade ja korterite arvestamise kohta, aitavad järgnevad väljavõtted rahvalugemise instruksioonidest.

A. Majade kohta.

1) Arvestatakse iga elumaja, peale ehitusel olevate elumajade, vaatamata selle peale, kas seal elatakse, või mitte. Arvestatakse ka muud hooned (mitte elumajad), mida elamiseks tarvitatakse — kirikud, teatrid jne., kui nendes kellegi alaline elukorter on.

Väljavõtted ins-
truktsioonidest.

B. Majakordade kohta.

- 1) Keldri korraks loetakse kord, mille põrand vähemalt 5 jala võrra allpool maapinda.
- 2) Poolkeldri korraks tuleb arvata kord, mille põrand rohkem kui 2 jalga maapinnast allamal, kuid vähem kui 5 jalga.
- 3) Maja kord, mis vähem kui 2 jalga allpool maapinda, ehk kord, mis keldri ehk poolkeldri korra peal asub, loetakse esimeseks korraks.
- 4) Maja kord, mille välised seinad katusega varjatud kuni alumise akna ääreni, loetakse põõningu korraks.

C. Elukorterite kohta.

- 1) Korterite arv tähendatakse üles tegeliku maja korteritesse jaotuse järele. Korterit arvestamisel tuleb kinnipidada järgmistest juhtnööridest:
  - a) peale harilikude korterite ja eluruumide arvestatakse iseseisvalt ka igasugused eraldi olevad eluruumid, nagu kojamehe ruum (kui ta ka trepi all), vahi ehk valvuri eluruumid vabrikutes ja asutustes, ametnikkude korterid, olgugi, et nad ühise koridoori peal ja ühiselt tarvitatava kööbiga on, jne.
  - b) vaheldavate valvurite tarvitamiseks määratud ruumid, nagu roopaseadja „putkad“ raudtee liinil, arvesse ei võeta, kui seal alaliselt ei elata;
  - c) ruumid majas, mis elamiseks sulatud nende vanaduse, kõdunemise ehk muul põhjusel, samuti ka majas, mis välise ehk seesmise ehituse poolest lõpetatud pole, — ei tule arvestada.
  - d) ei tule arvestamisele ka tihjad korterid ja need korterid, kus ainult mingi ettevõtte, asutus, töökoda, kantselei, klubi jne. asub. Kuid elukorterid, kus elatakse ja kus ainult rahvalugemisel juhtumisi kedagi elanikkudest ei juhtu sees viibima, — arvestatakse.

2) Korterit kasutamise viis.

Kui korterit kasutatakse peale elamise veel mõneks muuks otstarbeks, nagu kontoriks, töökojaks, jne., siis tuleb teha üleskirjutamisel sellekohane märkus, näituseks: „kasutatakse kui kontor“, „kasutatakse kui töötuba“.

D. Tubade kohta.

- 1) Tubade üldarvu ei arvata koridoorid, köögid, sahvrid, vannitoad ja ruumid, kuhu täiskasvanu voodi sisse ei mahu.
- 2) Vaheseinad, mis ühte ruumi mitmesse ossa jaotavad, ei loeta toa seinteks siis, kui nad laeni ei ulata; laeni ulatavate kindla vaheseintega lahutatud ja iseseisvate ustega varustatud ruumi osad arvatakse eri tubadeks.

E. Köögi, väljakäigukoha, veevärgi, kanalisatsiooni, valgustuse kohta.

1. Köök.

Köök on üks korteri ruumidest, kus erisisseseade söögi valmistamiseks olemas. On aga köögi sisseseadega ruum ainuke tuba, kus isik ehk terve perekond muist ruumidest lahutatud elab, tuleb köök iseseisva toana — ühetoalise korterina — ülestähendada (tuba — ühes ka köök).

2) Vaterklosett, lihtväljakäigukoht.

- a) Vaterklosett — veevärgiga ühenduses olev, veega puhastatav väljakäigukoht — tähendatakse üles ainult siis, kui tema korteris asub ehk temaga otsekohehes ühenduses on.
- b) Lihtväljakäigukohaks arvatakse kõik muu ehitusega — peale vaterkloseti — väljakäigukohad. Arvestatakse ainult korteris, kuid mitte väljaspool korterit, õue peal jne. asuvad väljakäigukohad.

3. Veevärk.

Korter arvatakse vett veevärgist saavaks, kui ühes ainukeseski korteri ruumis on kraan, mis vett linna ehk alevi veevärgist toob; maja iseseisvad veevärgid ja sisseseaded siin arvesse ei võeta.

4. Kanalisatsioon.

Kanalisatsiooni võrguks arvatakse torude sisseseade, mis musta vee korterist ja mustuse vaterklosetist üldisesse kanalisatsiooni võrku viib.

5. Valgustus.

Juhtumisel, kui korteris harilikult kahte laadi valgustus korraga tarvitusel, tulevad mõlemad ülestähendada.

3. Materjalide kontrollimine ja ettevalmistus läbitöötamiseks.

Majaümbrikkude ja korterilehtede ettevalmistus läbitöötamiseks koosnes kahest iseseisvast operatsioonist:

- 1) materjalide esialgne arvuline kontroll ja
- 2) sisuline kontrollimine, ühenduses materjalide märkimise ja täiendusega.

a) Arvuline kontroll.

Kõik kohtade pealt saadud majaümbrikud said kontrollitud raioonide kaupa eestkätt arvuliselt.

Põhi- ja võrdlusmaterjaliks olid elamute üleskirjutamisel ja rahvalugemise eelkõikvõtete järele saadud elumajade arvud.

Kui rahvalugemisel saadud majade üldarv elamute üleskirjutamisel saadud arvuga võrdne ehk rahvalugemisel saadud arv veidi suurem oli, siis loeti materjal arvuliselt korralikuks ja kontrolliti nende raioonide majaümbrikkude arvu ainult täiendavalt jaoskondade järele, üleandmise ümbrikuga võrreldes.

Kui aga rahvalugemisel saadud majade arv vähem oli, kui elamute eelüleskirjutamisel saadud nimestikus ülestähendatud, ehk kaugelt suurem — kontrolliti nende raioonide majaümbrikud üksikult elamute nimestikku ja muid materjale aluseks võttes.

Majaümbrikkude arvulise eelkontrolli juures linnades ja alevites tehti ka kohe võrdluse kaudu kindlaks, kas vastab majaümbrikkudes näidatud korterite arv sama ümbriku korterite nimestikule, ja kas korterite asukoht kordade järele majaümbrikul kokkukõlas on korterite nimestikuga seal-samas. Ühtlasi loeti linnade ja alevite majaümbrikkude arvulise kontrolli tegemisel ka korterilehed kohe igas majaümbrikus üle ja võrreldi neid korterite arvuga, mis majaümbrikul.

Peale üldist arvulist kontrolli võrreldi majaümbrikkude arvu jaoskondade viisi registreerijate kontroll-lehtedega. Juhtumisel, kui majaümbrikke (maju) rohkem kui registreerija kontroll-lehes ülestähendatud oli, tuli vea lahendamiseks võrrelda üldist isiklikkude kaartide (elanikkude) arvu.

Kui isiklikkude kaartide arv õige, siis oli majaümbrik (maja) kontroll-lehte sissekandmata jäänud, sai sissekantud ja kokkuvõtte arv vastavalt parandatud.

Kui aga majaümbrik puudus ja isiklikkude kaartide arv, selle peale vaatamata, registreerija kontroll-lehe järele jaoskonnas õige oli, sai enne kontroll-lehe kokkuvõtte parandust viga, kui see teisisi võimata, järelepärimise teel ära selgitatud.

Paljudes registreerijate kontroll-lehtedes oli ka lihtsaid aritmeetilisi vigu kokkuarvamise juures tehtud.

Puuduvate majaümbrikkude (kontroll-lehtede järele otsustades) ja korterilehtede (majaümbriku järele otsustades) kohta, saadeti järelepärimised kohtade peale, kust selgus, et puuduvad majad ja korterid enamjaolt registreerimise silmapilgul ajutiselt tühjad olnud ja selle tõttu ka arvestamata jäänud; oli ka üksikuid majade vahelejäämisi.

Pea kõik puuduvad majaümbrikud ja korterilehed saadi täiendavalt kohtade pealt.

Juhtumistel, kui mõne suurema maja kohta rohkem kui üks registreerija oli määratud ja selle tõttu ühe maja peale eksikombel kaks ja rohkem majaümbrikku oli täidetud, ehk kui registreerija ühe maja korterite ehk majas asuvate isikute nimestiku teise maja ümbriku peale ruumi puudusel üleviinud, — ühendati ümbrikud, ühes vastava parandusega kontroll-lehtede kokkuvõtetes.

Peale majaümbrikkude arvu kindlakstegemise jaotati kõik majaümbrikud (majad) administratiiv läbitöötamise üksuste — valdade, linnajagude — järele, sest territoriaalne jaotus rahvalugemisel ei olnud igalpool administratiiv üksuste järele tehtud.

Majaümbrikkude ja korterilehtede sisulist kontrolli teostati jaoskondade (raioonide, ringkondade) kaupa — iga üksik ümbrik ja korterileht eraldi.

Maa — valdade ja alevikkude — majaümbrikud vaadati sisuliselt läbi tööprotsessis, tabelite kokkuseadmisel. Põhjuseks oli asjaolu, et maa majaümbrikkudest tabelite jaoks võetav majade ehitusmaterjal (tab. 12) ja korterite arv (tab. 1) võrdlemisi korralikult ülesmääratud oli, nii et üksikute puuduste lahendamine läbitöötamisel tabelite kokkuseadmist tuntuvalt ei takistanud.

Sisuliselt vaadati läbi majaümbrikul peaausjalikult küsimused maja ehitusmaterjali ja korterite arvu kohta, ja selgitati ja ühtlustati läbitöötamiseks tühjade majade ja korterite arvu ja tühi-oleku põhjuseid.

1. Küsimused majaümbrikul.

Kuna küsimused majaümbrikul võrdlemisi lihtsad ja selgesti vormuleeritud — oli puudulikude vastuste arv, mida järelepärimistega kohtade peal lahendada tuli, õige väike.

- a) Maja ehitusmaterjal. Nii linnas kui ka maal pea iga maja kohta küsimus vastatud.
- b) Korteri arvu majas. Täidetud ja suuremalt jaolt kokkukõlas maja korterinimestikkudega. Mõnes lugemisringkonnas — peaausjalikult maal — oli juhtumisi, kus tubade arv korteri arvuna näidatud, kuid need vead olid lahendatavad harilikult ilma järelepärimisteta. (Ühes vallas oli sel kombel 500 korteri ümber rohkem ülesantud.)

Kui korterite arv majaümbrikule märkimata oli, võis pea alati arvu ära määrata korterilehtede ehk korteri nimestiku järele.

Instruktsiooni järele tähendati üles korterite arv majas „tegeliku maja korteritesse jaotuse järele.“ Oli juhuseid (Tartus ja mujal), kus endised väikesed, kuid nüüd ühendatud (ukse vaheletemise läbi) korterid iseseisvalt üles olid antud ja nende peale ka eraldi korterilehed täidetud. Põhjuseks oli asjaolu, et ka majaraamatus need korterid harilikult endise iseseisva numeratsiooni järele kahe numbriga all figureerisid: 1—2, 3—4, jne. Läbitöötamisel said niisugused korterilehed muudugi ühendatud.

Ühiselu korterite kohta oli, peaausjalikult linnades, umbes 40—50% korterilehtedest täitmata ja vastavad korterilehed said järelepärimiste peale, suuremalt osalt, tagantjärele ära täidetud.

- c) Kortade arv majas (linnas, alevis). Määratud korralikult.
- d) Tubade arv majas (maal). Vastused mitmel pool andmata. Puudub kontrolli võimalus käesolevate admte põhjal. Toad jäetigi tabelites arvestamata (maa kohta).
- e) Kui maja-korter tühi, mispärast. Tühi-oleku põhjused on pea iga maja-korteri kohta üles antud. Instruktsioon nõuab ka korterilehtede (linnades, alevites) täitmist ajutiselt*) tühjade korterite kohta. Tegelikult võib arvata, et korterilehtesid on täidetud umbes 90% ajutiselt tühjade korterite üldarvust.
- f) Kõrvalised — peale elukorterite ja eluruumide — ruumid majas. Küsimus oli ülesseatud ainult selleks, et võimaldada elukorterite arvu kontrollimist, näituseks: kui 2—3-kordses majas II ehk III korral korterid olid näidatud — pidid esimesel korral mingisugused muud ruumid asuma. Kui juhtumisi kõrvalruume majaümbrikul näidatud ei olnud, tekkis loomulikult kahtlus, et mõned elukorterid on arvestamata jäänud. Kõik arusaamatused sel alal — neid ei olnud just palju — selgitati järelepärimistega.

2. Küsimused korterilehel.

- a) Veevõrk, kanalisatsioon, köök, klosett.

Nagu juba eelpool tähendatud, ei tule instr. järele arvestamisele korteri sisseseade, mis mitte otsekohe korteriga seotud ei ole, korteris ei asu.

Ehk alljärgnevad küsimused korterilehel:

„1) kas korter saab vett linna (alevi) veevõrgist.

*) Elukorterid, kus elatakse, ja kus ainult rahvalugemisel juhtumisi kedagi ei olnud.

b) **Sisuline kontroll.**

- 2) kas korter kanalisatsiooni võrguga ühenduses, ja
- 3) korteris on olemas: a) köökisid ...
b) vaterklosettisid ...
c) liht väljakäigukohtasid ..."

küll selgelt defineeritud, — põlnud vastused nende peale üldiselt — eriti 1-toaliste korterite suhtes — mitte täiesti rahuldavalt täidetud.

Sisseseadete siduvus korteriga, mis küsimustest selgelt väljendub, on mitmel pool lahkuminevat tõlgitsemist registreerijate poolt leidnud.

Kaks esimest küsimust: „kas korter saab vett linna (alevi) veevärgist; kas korter on kanalisatsiooni võrguga ühenduses“ — on paiguti eriliseks komistuskiviks registreerijatele olnud.

Harilikult on väiksemad (1-he ja 2-toalised) korterid linnades-alevites ilma veekraanita, mustavee ärajooksu kohata, puudub ka väljakäigukoht korterites.

Veevärk (kraan) ja kanalisatsiooni torustik ulatab nende korterite jaoks, paremal juhtumisel, ainult üldise koridorini. On vahest ka hoovis, nagu seda väljakäigukoht pea harilikult. Suuremalt jaolt on aga vähemad korterid, mis vett ehk küll linna-alevi veevärgist, kuid üldiselt hoovi-koridori kraanist saavad, viidud mõiste alla: „korter saab vett veevärgist, on kanalisatsiooni võrguga ühenduses“. Ka liht väljakäigukohad ja klosetid, mis väljaspool korterit asusid on eksikombel sageli korteriga ühendatult näidatud.

Köögid ühetoalistes korterites — tuba ühes ka köök — on ka arutihti (Tallinnas umbes 500 juhtumist) märkimata jäätud: on ülesantud ainult 1 tuba (ühe toaline korter), kuna märkus „ühes ka köök“ tegemata.

Tallinnas oli võimalus üle 700 korteri, mis kahtlust äratasid, koha peal läbi kontrollida, kuna teiste linnade kohta järelkontrolli kirjalikult teostati.

Koha peal vaadati läbi peaaegjalikult väiksemad — 1—2-toalised — korterid, millede kohta põhjendatud kahtlus Keskbüroos tekkis: on nad tõesti varustatud veevärgi ja klosetiga ja ühenduses kanalisatsiooni võrguga. Kontrolli tarvidust õigustas muu seas ka see asjaolu, et mitmed vastused korterilehtedel üksteisega vastolus olid, näit.: 1) korter vett ei saa, kanalisatsiooni võrguga ühenduses, klosett (vee) — olemas; 2) korter kanal. ühenduses ei ole, vett saab jne.

Järelkontrollil selgus, et Keskbüroo oletused õiged: ühetoalised korterid olid suuremalt jaolt ilma veeta, neis puudus kanalisatsioon, klosetid. Üksikutel juhtumistel selgusid muidugi ka vastupidised nähtused: korter oli tõesti varustatud veega, klosetiga ja ühenduses kanalisatsiooniga, sellepeale vaatamata, et korteri-leht seda ei märkinud.

Kohapealse kontrolli teostamisel Tallinnas (90 maja, mitmest linnajaost) vaadati kõik, ka korralikuks tunnistatud, korterid majades veel kord ametnikkude poolt läbi, mis omakord kinnitas, et suuremad korterid — 3- ja üle toalised — õieti märgitud, kuna vead just väiksemates, 1—2-toalistes, avaldusid.

Muidugi oli läbivaadatud majades ka väiksemaid korterisi (korterilehti) mis hästi täidetud.

Vaterklosett korteris oli mõistetud ainult veega puhastatav. Mõnel pool (Pärnus, Tapal, mujal) olid ka kuivad vaterklosetid ülesantud, mis lihtväljakäigukohtadena tabelites arvestatud. Ühisköögid, mis korteriköögina registreerijate poolt võetud — jäid arvestamata.

b) Korteri asukoht, suurus, kasutamiskiis, valgustuslaad.

Tubade arv korteris, mitmendal korral asub korter ja valgustuslaadid korteris.

Pea igal pool õieti märgitud, õige väike % küsimusi vastamata.

Oli üksikuid juhtumisi, kus ühekordsetes majades, põõningu korral asuvad korterid „teisel korral“ märgitud.

Vead lahendusid pea alati võrdluse kaudu majaiümbrikuga.

Korteritest, mis peale elamise veel mõneks muuks otstarbeks kasutatakse, said arvestatud tabelites ainult ühetoalised.

Suuremate korterite kohta oli võimata saadud vastuste põhjal üldse kindlaks teha: a) tubade arvu, mis elukorteris muuks otstarbeks kasutati ja b) ka seda, kas p. a tähendatud tubades üldse elati (arstide, juristide kabinetid, poeruumid jne.).

Tegelikult poleks pakkunudki suuremate korterite kasutamise viisi valgustamine korteri probleemi lahendamiseks, milleks andmed kaudselt määratud, kaaluvad ja põhjendatud materiaali.

4. Materjalide märkimine ja täiendamine.

Sisulise kontrolliga ühel ajal teostati ka materjalide märkimist ja täiendamist.

Majaümbriku ja korterilehe järele kombineeritud tabeli (nr. 13) kokkuseadmise kergenduseks ja hõlbustuseks kanti majaümbrikult korterilehe peale linnas-alevis märkide abil järgmised tunnused:

- a) maja, milles korter asub, seinte ehitusmaterjal ja kordade arv,
- b) elukorterite arv majas, kus korter asub ja
- c) ühtlasi märgiti korteris asuvate isikute faktiline üldarv elanikkude nimestikust korterilehel sama korterilehe eeskülje peale.

Korterilehe küsimuste vastusi köökide, vaterklosettide, lihtväljakäigukohtade, veevärgi, kanalisatsiooni ja valgustuse kohta täiendati ja ühtlustati järgmiselt:

- 1) kui vastuses arvu ei olnud näidatud ja vastus läbikriipsutatud, — sai kriipsu asemel „puudub“ märgitud;
- 2) kui küsimus hoopis vastamata — vastuse jaoks määratud koht puhtaks oli jäetud — märgiti vastuseks „teadmata“;
- 3) kui ühetoalises korteris ka köök asus ja ta eraldi näidatud, sai ta toaga ühendatud.
- 4) kui korteri-köögi mõiste alla ühisköök — mitme korteri jaoks määratud köök — oli viidud, sai ta korterist mahakustutatud;
- 5) kui vaterklosett ehk lihtväljakäigukoht „üldine“, „teistega ühine“ oli ülestähendatud, sai vastus mahakriipsutatud ja „puudub“ asemele märgitud;
- 6) vastused veevärgi ja kanalisatsiooni olemas-olu kohta „saab vett teisest majast, veekraan hoovi peal, kraan-kanalisatsioon üldine, jne.“ — said läbikriipsutatud ja vastuseks märgitud „puudub“.
- 7) kui korteris mitmet laadi valgustus korruga tarvitusel, sai üks — ajakohasem — valgustusviis allakriipsutatud. Arvestati läbitöötamisel ainult allakriipsutatud valgustuslaadid.

5. Tegelik läbitöötamine (tabelite kokkuseadmine).

Läbitöötamisel said kokkuseatud iga maakonna jaoks järgmised tabelid:

- 1) v. nr. 12 — Majad — maal, linnades ja alevites — seinte ja katuse ehitusmaterjali järele. (Linnades ja alevites täiendavalt ka majakordade järele).
- 2) v. nr. 13 — Majad — linnades ja alevites — korterite arvu, kasutamise viisi, tubade ja elanikkude arvu järele.
- 3) v. nr. 14 — Elukorterid — linnades ja alevites — majakordade, tubade arvu, köökide, vaterklosettide, lihtväljakäigukohtade, veevärgi, kanalisatsiooni ja valgustuse järele.

Tabelid majade ja korterite kohta (v. 12, 13, 14) saabusid materjalide käsitsi rühmitamise ja ütlelemise kaudu, kusjuures arvud kokkuvõtmiseks eritabelitesse said märgitud.

Majade-korterite üldarv. Läbitöötamisel jäid tühjad — ilma elanikkudeta — elumajad ja korterid tabelites arvestamata. Ei ole arvestatud ka sõjaväele alluvad ja sõjaväelaste poolt kasutatavad majad, kasarmud ja korterid.

Tühjad eluhooned ja eluruumid. Tühjade elumajade ja elukorterite kohta antakse siiski — iga maakonna kohta eraldi — kokkuvõtted, milles äranäidatud seinte ehitusmaterjal ning majade ja korterite tühioleku põhjused.

Tühjade elumajade arvestamise ja nende tühioleku põhjuste liigitamise kohta tuleks tähendada, et üldise märkusega „tühi-kõlbmata“, on arvestatud maju pea igas lugemisraioonis. Paratamatult on selle juures aga maja kõlblikkuse äramääramisel mitmeti talitatud: ühes kohas märgiti tühi maja „elamiseks kõlbmatuks“, teises arvati elumaja — nähtavasti sama tundemärkidega — ainult „tühjaks elanikkude puudusel“. Võib oletusi teha, et mõnes registreerimisjaoskonnas, üksikutel juhtumistel muidugi, ei arvestatud kõlbmata maju üldse.

Kohati saadi üleskirjutamisel päris selgetest Keskbüroo instruksioonidest oma moodi aru. Näituseks: arvestamisele ei kuulunud ehitusel olevad majad ja elumajad-korterid, mis mitte ela-

a) Tabelite vormid ja sisu.

b) Läbitöötamistehnika.

c) Märkused tabelites tarvitatud klassifitseer. kohta.

miseks, vaid mõneks muuks otstarbeks kasutati. Tegelikult on aga sarnaseid maju-korterisi tühi- ja de mõiste all igas ringkonnas registreeritud.

Kasutades tühjade elumajade-korterite kokkuvõtteid praktiliste arvutuste juures, tuleb tühi-oleku põhjuste klassifikatsiooni järgmiselt võtta:

1) Lahter „ajutiselt tühi“ tähendab: $\frac{\text{majas}}{\text{korteri}}$ elati rahvalugemise ajal, kuid elanikud olid juhtumisi ajutiselt ära.

2) Lahter „elanikkude puudus“ tähendab: $\frac{\text{maja}}{\text{korter}}$ elamiseks kõlbulik, ei ole väljaüritud.

3) Lahter „suvimaja“, „suvikorter“ tähendab: kõlbulik; suvel — soojal ajal — tarvitata.

4) Lahter „remont“ tähendab: remonteeritakse.

5) Lahter „kõlbmata“ tähendab: väljaüriamiseks kõlbmata, tarvitab põhjalikku remonti.

6) Lahter „muud põhjused“ tähendab: mitmesugused muud eelpool nimetatud tühi-oleku põhjused. Siin hulgas on näidatud ka registreerijate poolt ülesvõetud elumajad-elukorterid, millede registreerimist instruksioonid ei nõudnud, näituseks: elumajad-elukorterid, mis mitte elamiseks, vaid muuks otstarbeks kasutati, ehitusel olevad elumajad, jne.

Maja ehitusmaterjaal. Läbitöötatud elumajade liigitus tabelites ehitusmaterjaali järele on (tab. 12) järgmine:

- a) seinad: 1) puu (palgid, lauad),
 2) kivi (ka betoon ühes arvatud),
 3) sega (kivi-puu jne.),
 4) savi,
 5) muu materjaal,
 6) teadmata mat.
- b) katus: 1) puu (lauad, laastud, peerud, pilpad, sindlid),
 2) õled,
 3) kivi,
 4) papp,
 5) plekk,
 6) sega,
 7) muu materjaal,
 8) teadmata.

Vundamendi järele elumajade liigitust ei ole tehtud, kuna vundamendi ehitusmaterjaaliks pea erandita on kivi.

Majakorrad. Majakordade arv on võetud 1—5 ja üle 5. Arvestatud on läbitöötamisel ka keldri ja põningu korrad. Instruksioon nõudis ka poolkeldrikorra arvestamist. Registreerijad (kaugelt suurem osa) ei ole aga poolkeldri korda keldri korrast üleskirjutamisel eraldanud, mille tõttu poolkeldri korral asuvad eluruumid tabelites keldri korra eluruumidega ühes on näidatud.

Korterite arv majas, suurus, elanikud. Suurem korterite arv majas on võetud 9 ja üle korterid. Korterite suurus: tuba-köök, 1 toaline, 2 t., 3 t., 4 t., 5 t., 6 ja üle toaliie.

Korteritest, mis kasutatakse peale elamise veel mõneks muuks otstarbeks, said vaatluse alla võetud läbitöötamisel ainult 1-toalised.

Elanikkude arv korteris on viidud 1 kuni 8-ni ja üle. Elanikkude arvu hulka korterites on võetud kõik, kes registreerimise momendil korteris arvestatud (faktiline arv).

Korteriga ühenduses olevad sisseseaded. Valgustuse liigid korterites on järgmised:

- 1) elekter,
 2) gaas,
 3) petrooleum,
 4) muu,
 5) teadmata.

Kui korteris mitmet laadi valgustus korruga tarvitusel, on läbitöötamisel arvestatud üks — ajakohasem — valgustusviis. Näituseks: valgustuseks elekter ja gaas — võetud elekter; elekter-petrooleum — elekter; gaas-petrooleum — gaas, jne.

Köögi, vaterkloseti, lihtväljakäigukoha, veevärgi ja kanalisatsiooni olemasolu korterites on klassifitseeritud tabelites järgmiselt:

- 1) on,
- 2) puudub,
- 3) teadmata.

Saadud vastused kütte kohta korterites — ahjuküte, keskküte, ine. — valgustavad ainult korterite kütmise viisi, süsteemi. Et meil aga kaugelt suurem osa korterisi ahjuküttega — arvati selle fakti konstateerimine tabelites üleliigseks.

IV.

Rahvalugemise andmete avaldamine.

1. Kavatsatud rahvalugemise andmete väljaanded.

Vabariigi Valitsuse otsuse järele avaldatakse rahvalugemise andmed järgnevatel väljaannetes:

Tabel nr. 1—14 sisaldavad väljaanded:

1. Viru maakond
2. Järva „
3. Harju „
4. Lääne „
5. Saare „
6. Pärnu „
7. Viljandi „
8. Tartu „
9. Valga „
10. Võru „
11. Petseri „
12. Tallinna linna
13. Üleriikline kokkuvõte
14. Üleriikline kokkuvõte tööharude ning ühiskondlike kihtide järele.

Vabariigi Valitsuse hääkskiitmisel tulevad maakondade väljaannetes kõik tabelid avaldamisele suuresti lühendatud kujul peaaesjalikult jaotustes vanusrühmade järele.

Täielikuna kõigi administratiiv üksuste järele on neis väljaannetes toodud ainult tabel vanuse järele, mille järele kõige rohkem tarvidust võiks olla. Kõik teised tabelid ilmuvad ühendatud kujul, ainult üldandmete näol iga administratiiv üksuse (linna, alevi, valla) kohta, kuna selle kõrval iga tabeli maakonna üldarvud ka 10 a. vanusrühmade järele lühikest ülevaadet leiavad.

See on küll palju vähem, kui mitmete riigi ja omavalitsuse asutuste poolt palutud, kuid materjaalide kõiges ulatuses trükkimine oleks sarnaseid kulusid nõudnud, et see vaevast otstarbekohane oleks olnud, seda enam, et läbitöötatud materjaalid täies ulatuses erikaustadesse on koondatud ja Keskbüroos nende kasutamine soovijatele võimaldatud.

2. Avaldatud ja avaldamata jäänud tabelid.

Alljärgnevalt toome maakondade väljaannete tabelite sisu ulatuse, kõrvuti ära märkides materjaalisid, mis Keskbüroos peale selle olemas samade administratiiv üksuste ulatuses.

Maakondade väljaannetes avaldatavate tabelite sisu.

Peale neis väljaannetes toodud tabelite on Riigi Statistika Keskbüroo arhiivis iga maakonna kohta järgmised üksikasjalisemad andmed üksikute administratiiv üksuste (linnade, alevite ja valdade) järele.

Tab. nr. 1. Majad, korterid ja elanikud (üldarvud).

Tab. nr. 2. Vanus ja sugu.

a) maakonna üldkokkuvõte 5 ning 10 a. rühmade järele;

- b) maakonna üldkokkuvõte adm. üksuste järele;
- c) 10 a. vanusrühmad adm. üks. järele;
- d) 5 a. vanusrühmad adm. üks. järele;
- e) 1. a. vanusrühmad adm. üks. järele.

Tab. nr. 3. Riikkondlus ja sugu:

a) maakonna üldkokkuvõte (10 a. vanusrühmad);	a) 5 a. vanusrühmade järele 0—29 a. van. (sünd. 1922—1893 a.)
b) üldkokkuvõte adm. üks. järele.	b) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

Tab. nr. 4. Perekonnaseis, vanus ja sugu:

a) maakonna üldkokkuvõte (10 a. vanusrühmad);	a) 1 a. vanusrühmade järele 25 a. ja van. (sünd. 1897 a. ja v.);
b) üldkokkuvõte adm. üks. järele;	b) 5 a. vanusrühmade järele 20 a. ja van. (sünd. 1902 a. ja v.).
c) 10 a. vanusrühmad adm. üks. järele;	
d) 5 a. vanusrühm 15—19 a. (sünd. 1907—1903 a.);	
e) 1 a. vanusrühmad 16—25 a. (sünd. 1907—1898 a.).	

Tab. nr. 5. Rahvus, vanus ja sugu:

a) maakonna üldkokkuvõte (10 a. vanusrühmad);	a) 1 a. vanusrühmade järele 0—24 a. van. (sünd. 1922—1898 a.);
b) üldkokkuvõte adm. üks. järele.	b) 5 a. vanusrühmade järele 25 a. ja van. (sünd. 1897 a. ja van.);
	c) 5 a. vanusrühmade järele 0—29 a. van. (sünd. 1922—1893 a.);
	d) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

Tab. nr. 6-a. Kirjaoskamatus, kooliskäimine, haridus ja sugu.

Tab. nr. 6-b—c—d. Kirjaoskamatute sugu ja vanus.

b) kirjaoskamatud adm. üks. järele;	a) 1 a. vanusrühmade järele 0—24 a. van. (sünd. 1922—1898 a.);
c) 10 a. vanusrühmad adm. üks. järele (alates 10 a.);	b) 5 a. vanusrühmade järele 25 a. ja van. (sünd. 1897 a. ja v.);
d) 7—9 a. v. (sünd. 1915—1913).	c) 5 a. vanusrühmade järele 7—29 a. van. (sünd. 1915—1893 a.);
	d) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

Tab. nr. 7. Haridus, vanus ja sugu (7 a. van. alates).

a) maakonna üldkokkuvõte (10 a. vanusrühmad);	a) 1 a. vanusrühmade järele 7—24 a. van. (sünd. 1915—1898 a.);
b) üldkokkuvõte adm. üks. järele.	b) 5 a. vanusrühmade järele 25 a. ja van. (sünd. 1897 a. ja v.);
	c) 5 a. vanusrühmade järele 7—29 a. van. (sünd. 1915—1893 a.);
	d) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

Tab. nr. 8. Sünnikoht, vanus ja sugu.

a) üldkokkuvõte (10 a. vanusrühmad);	a) 5 a. vanusrühmade järele 0—29 a. van. (sünd. 1922—1893 a.);
b) üldkokkuvõte adm. üks. järele.	b) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

Tab. nr. 9. Usk, vanus ja sugu.

a) maakonna üldkokkuvõte (10 a. vanusrühmad);	a) 5 a. vanusrühmade järele 0—29 a. van. (sünd. 1922—1893 a.);
b) üldkokkuvõte adm. üks. järele;	b) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

Tab. nr. 10. Vigased ja vaimuhaiged.

a) maakonna üldkokkuvõte 10 a. vanusrühmade järele.	a) kokkuvõtted 5 a. (1922—1893 a.) ja 10 a. (1892 a. ja v.) vanusrühmade järele;
	b) vigaste ja vaimuhaigete nimed ja aadressid maakondade järele.

Tab. nr. 11. 1918—1922 a. sündinud lapsed sünnikuude järele.

a) maakonna üldkokkuvõte (linnad, alevid, valdad, alevikud).	a) 5 a. vanusrühmade järele 0—4 a. van. (sünd. 1922—1918 a.).

Tab. nr. 12. Majad seinte ja katuse materjaali järele.

Tab. nr. 13. Majad korterite arvu, kasutamise viisi, tubade ja elanikkude arvu järele.

Tab. nr. 14. Elukorterid majakordade, tubade arvu, köökide, vaterklosettide, lihtväljakäigukohtade, veevärgi, kanalisats. ja valgust. järele.

Tab. nr. 15. Naised abielus olnud aja ja sünd. laste arvu järele.

a) 5 a. vanusrühmade järele 15—29 a. (sünd. 1907—1893 a.);
b) 10 a. vanusrühmade järele 30 a. ja van. (sünd. 1892 a. ja v.).

3. Tabelite mahutamise põhimõtted.

Tabelite süstematiseerimisel trükkiks, oli üks peaküsimustest, mis panna aluseks, mis ütluseks — korraldada iga administratiiv üksuse järele igas tabelis tema kohta käivad andmed nii, et täielik ülevaade just sellest üksusest oleks, ehk jälle vastuoksa, alati maakonna ülevaate saavutamist silmas pidada. Vastavates välisriikide väljaannetes leiame mõlemaid korraldusviise ja kummagil neist on omad paremused ja pahed.

Kuna meie administratiiv üksused enamjaolt väga väikesed, sai otsustatud maakonna ülevaatlikkust esiplaanil pidada. Nii leiame, näit. tabelis vanuse järele iga vanusaasta koondatult üle terve maakonna üheskoos, eraldi iga valla kohta käiva arvuga, iga üksiku valla vanuslise koosseisu täielikuks vaatlemiseks aga peab kõik vastavad leheküljed läbi vaatama. Kuna viimaste andmete tarvitamine vähem vajalik, oli loomulik tema teises järjes pidamine.

Tabelite sisu rühmitamisel on toimitud uuema põhimõtte järele — rühmasid mitte üksikute sisese käivatena-kujundada, vaid vastuoksa, ühtlaseid rühmasid üksikute tabeli osadena mahutada. Nii, näit., vanuse kohta käivas tabelis oleks vanemate väljaannete põhimõtete järele paigutatud enne arvud üksikute aastate kohta 0—4, siis selle viie aasta koguarv, siis jälle üksikud aastad 5—9, 5 a. rühma (5—9) koguarv, siis 10 a. rühma (0—9) koguarv jne. Soovides vaadelda ainult 5 ehk 10 a. vanusrühme, oleks neid pidanud üksikute rühmade vahelt otsima ja selleks kõik tabeli läbilehitsema.

Meie väljaannetes on püütud ühelaadilisi rühmasid ühtekokku koondada, eritades neid liiterite all, selle juures sammudes suuremate rühmade juurest vähemate poole. Nii näit., tabelis vanuse kohta on toodud esimeses järjekorras üldarvud, siis 10 a. rühmad, 5 a. rühmad, ja alles siis üksikud aastad. Sarnane mahutus tohiks kergemaid orienteerumisevõimalusi pakkuda ja ülevaatlikum olla.

Sellest põhimõttest väljamineks on ka üksikute arvude ridade üldarvud paigutatud üheskoos — alevite üldarv näit. mitte otse alevite alla — vaid kõik üheskoos kõigi administratiiv üksuste kohta käivate arvude all. Need üldarvud on ühtlasi ka kõigis võimalikkudes kombinatsioonides võetud järgmises korras: 1) linnad, 2) alevid, 3) linnad ja alevid, 4) vallad, 5) vallad ja alevid, ja 6) üldarv.

Samadest põhimõtetest oleks juhitud ka üle riiklise kokkuvõtte koosseis.

4 Andmete võrdlused eelmiste rahvalugemiste andmetega.

Nii läbitöötamise plaani väljatöötamisel, kui ka tabelite kokkuseadmisel on arvesse võetud 1881 ja 1897 a. Eesti territooriumil toimepandud rahvalugemiste andmeid ja püütud nendega võrdlusi teha. See ülesanne on äärmiselt raske, kuna maakondade piirid suuresti muutunud ja praeguse maakondade koosseisu järele endiseid andmeid ümberrühmitada võimata.

Võrdluseks tuli rahvalugemise andmeid rühmitada maakondade endiste piiride järele, mis väga üksikasjaline töö oli, kuid siiski nii üksikute maakondade, kui ka suurema osa riigi kohta teostatud.

www.books2ebooks.eu